

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

THE SCIENTIFIC JOURNAL

НАУКОВИЙ ОГЛЯД

SCIENTIFIC REVIEW

№ 7(50), 2018

№ 7(50), 2018

ЗАСНОВАНО У 2013 РОЦІ

WAS FOUNDED IN 2013

ВИХІД З ДРУКУ: ДЕСЯТЬ РАЗІВ НА РІК

IT IS ISSUED TEN TIMES A YEAR

СВІДОЦТВО ПРО ДЕРЖАВНУ РЕЄСТРАЦІЮ
СЕРІЯ КВ № 20878-10678Р

CERTIFICATE OF STATE
REGISTRATION
KB № 20878-10678P

Засновники

Founder

Центр міжнародного наукового співробітництва «ТК Меганом»;
Люблінський технологічний університет (Люблін, Польща)
кафедра економічної теорії Львівської комерційної академії;
кафедра суспільно-політичних наук Вінницького національного технічного університету;
кафедра філософських та соціальних наук Чернівецького торговельно-економічного інституту Київського Національного торговельно-економічного університету;
Інститут наукового прогнозування (м. Київ);
Інститут реклами (м. Київ);

Center for International Scientific Cooperation "TK Meganom";
Lublin University of Technology, Lublin (Poland)
Department of Economics, Lviv Academy of Commerce;
Department of social and political sciences, Vinnytsia National Technical University;
Department of Philosophy and Social Sciences Chernivtsi Trade and Economics Institute Kyiv National Trade and Economic University;
Institute of Scientific Forecasting (Kyiv);
Universities' Institute of Advertising (Kyiv);
NGO "Association "Analitikum" (Vinnytsia);
International Society for Human Rights (Ukrainian section);

Електронна версія журналу
<http://www.naukajournal.org>

The electronic version
<http://www.naukajournal.org>

Редакційна колегія:

Економічні науки

- Башнянин Григорій Іванович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної теорії Львівської комерційної академії;
- Барський Юрій Миколайович, доктор економічних наук, професор, Луцький Національний технічний університет;
- Швець Наталія Романівна, доктор економічних наук, професор, директор Інституту банківських технологій та бізнесу ДВНЗ "Університет банківської справи";

- Шевчук Андрій Васильович, доктор економічних наук, професор, Нововолинський навчально-науковий інститут економіки та менеджменту Тернопільського національного економічного університету;
- Вдовенко Наталія Михайлівна, доктор економічних наук, доцент, в. о. завідувача кафедри глобальної економіки, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ;
- Загорна Тетяна Олегівна, доктор економічних наук, професор, Макіївський економіко-гуманітарний інститут;
- Храпкіна Валентина Валентинівна, доктор економічних наук, Макіївський економіко-гуманітарний інститут;
- Коваль Л. М. кандидат економічних наук, доцент, Хмельницький кооперативний торговельно- економічного інститут;

Медичні науки

- Бочаров Василь Андрійович, доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри фармацевтичних і косметологічних технологій, Одеський медичний інститут Міжнародного гуманітарного університету;
- Пекліна Галина Петрівна, доктор медичних наук, професор, Одеський медичний інститут Міжнародного гуманітарного університету;
- Бочарова Вероніка Володимирівна, кандидат медичних наук, Одеський національний медичний університет;
- Лебедюк Михайло Миколайович, доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри дерматології та венерології, Одеський національний медичний університет;
- Куц Лариса Вікторівна, доктор медичних наук, доцент, завідувач курсом дерматовенерології, клінічної імунології, алергології, Медичний інститут Сумського державного університету;

Технічні науки

- Вальдемар Вуйцик, доктор технічних наук, професор, Люблінський технологічний університет;
- Барановський Віктор Миколайович, доктор технічних наук, професор, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя;
- Гого Володимир Бейлович, доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри Природничих наук, Донецький національний технічний університет;
- Alatoon Mohammad Fayiz Ahmad, доктор технических наук;

Політичні науки

- Корнієнко Валерій Олександрович, академік Української академії політичних наук, президент Асоціації "Аналітикум", доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри суспільно - політичних наук Вінницького національного технічного університету;
- Денисюк С. Г., доктор політичних наук, кафедра суспільно - політичних наук Вінницького національного технічного університету;
- Ткач Олег Іванович, доктор політичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка;
- Докаш О. Ю., кандидат політичних наук, доцент, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету;

Історичні науки

- Ореховський В. О., доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри філософських і соціальних наук Чернівецького торговельно - економічного інституту Київського Національного торговельно - економічного університету;
- Коцур Надія Іванівна, доктор історичних наук, професор, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», академік Міжнародної академії безпеки життєдіяльності;
- Юрій М. Ф., доктор історичних наук, професор, академік АН України, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету;
- Циганенко Лілія Федорівна, доктор історичних наук, професор, Ізмаїльський державний гуманітарний університет, декан факультету української філології та історії, завідувач кафедри всесвітньої історії;
- Робак Ігор Юрійович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри суспільних наук, Харківський національний медичний університет;
- Нікітенко Костянтин Вікторович, доктор історичних наук, завідувач кафедрою менеджменту мистецтва, Львівська національна академія мистецтв;
- Дацків Ігор Богданович, доктор історичних наук, професор, Тернопільський національний економічний університет;
- Безаров О. Т., кандидат історичних наук, доцент, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету;

Філософські науки

- Alatoon Mohammad Fayiz Ahmad, доктор філософських наук;
- Чікарькова М. Ю., доктор філософських наук, професор, кандидат філологічних наук, Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича;
- Андрієнко Олена Володимирівна, доктор філософських наук, професор, Донецький національний університет, доцент кафедри філософії;
- Дулин Петро Георгійович, доктор філософських наук, Миколаївський національний університет ім. В. Сухомлинського, завідувач кафедри філософії;

Правові науки

- Криницький Ігор Євгенович, доктор юридичних наук, професор, завідувач науково- дослідної лабораторії № 1, Науково-дослідний інститут фінансового права;
- Гумін Олексій Михайлович, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри Кримінального права і процесу Навчально-наукового інституту права та психології Національного Університету «Львівська Політехніка»;
- Биков А. Н., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, вчений секретар Інституту законодавства Верховної Ради України;

Педагогічні науки

- Бельмаз Ярослава Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри іноземної філології , "Харківська гуманітарно-педагогічна академія" Харківської обласної ради;
- Власенко Катерина Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор, Донбаська державна машинобудівна академія;
- Пріма Раїса Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки;

- Кожевников Віктор Михайлович, доктор педагогічних наук, професор, Макіївський економіко-гуманітарний інститут;
- Тарнопольський Олег Борисович, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри прикладної лінгвістики та методики навчання іноземних мов, Дніпропетровський університет ім. Альфреда Нобеля;
- Полубоярина Ірина Іванівна, доктор педагогічних наук, доцент, Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського;
- Амурський Е. Е., кандидат педагогічних наук, директор Інституту наукового прогнозування, академік МАБЕТ;
- Антонович Є. А., кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри графічного дизайну і реклами Інституту реклами;

Психологічні науки

- Волженцева Ірина Вікторівна, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Макіївського економіко-гуманітарного інституту;
- Симоненко Світлана Миколаївна, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології розвитку і соціальних комунікацій Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського;
- Мурат Еліоз, Ondokuz Mayis University, Yasar Dogu Faculty Of Sport;

Мистецтво та мистецтвознавство

- Станіславська Катерина Ігорівна, доктор мистецтвознавства, професор, Національна академія керівних кадрів культури та мистецтв;
- Сізова Олена Равільєвна, доктор мистецтвознавства, професор, Державна бюджетна освітня установа вищої освіти «Південно-Уральський державний університет мистецтв ім. П.І. Чайковського»;
- Прокопова Наталія Леонідівна, доктор культурології, доцент, декан факультету режисури і акторського мистецтва, Кемеровський державний інститут культури;
- Пучков Андрій Олександрович, доктор мистецтвознавства, професор, Київський університет імені Бориса Грінченка;
- Круль Петро Франкович, доктор мистецтвознавства, професор, завідувач кафедри інструментально-виконавського мистецтва Інституту культури і мистецтв Прикарпатського університету ім.В.Стефаніка;
- Прищенко Світлана Валеріївна, доктор наук у галузі дизайну, професор кафедри графічного дизайну і реклами Інституту реклами, член Спілки дизайнерів України;
- Русудан Кварацхелія, доктор мистецтвознавства, Кавказький Міжнародний університет, Грузія;
- Бадалов Олег Павлович, кандидат мистецтвознавства, Чернігівський інститут мистецтв та менеджменту культури Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв;
- Куц Євген Вадимович, кандидат мистецтвознавства, Національна академія керівних кадрів культури та мистецтв;

Філологічні науки

- Абрамович Семен Дмитрович, доктор філологічних наук, професор, академік АН Вищої освіти України, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, завідувач кафедри слов'янської філології та загального мовознавства;
- Іваницька Наталія Борисівна, доктор філологічних наук, професор, Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ, завідувач кафедри сучасних європейських мов;

- Іліаді Олександр Іванович, доктор філологічних наук, професор, Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка;

Географічні науки

- Ільїн Леонід Володимирович, доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри туризму та готельного господарства Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

Журнал зареєстровано в міжнародному каталозі періодичних видань

Ulrichsweb™ Global Serials Directory

Міжнародна індексація журналу:

CORE

WORLDCAT

BIELEFELD ACADEMIC SEARCH ENGINE

RESEARCHBIB

РИЦ SCIENCE INDEX

OPEN ACADEMIC JOURNALS INDEX

CITEFACTOR

GOOGLE SCHOLAR

РОЗДІЛ І. ПИТАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ НАУК ТА ГЕОГРАФІЇ

УДК: 657.432

РОЛЬ КРЕАТИВНОГО ОБЛІКУ ТА ЙОГО ПРОЯВИ

кандидат економічних наук, Олійник С. О.

Національний університет біоресурсів і природокористування України,
Київ

В статті досліджено поняття «креативний облік», передумови його виникнення та впровадження. Визначено негативний та позитивний вплив на формування облікової політики. Запропоновано шляхи запобігання практиці креативного обліку. Виокремлено прийоми та причини застосування креативного обліку та маніпулювання даними фінансових звітів. Визначено основні об'єкти, до яких найчастіше застосовується креативний облік. Доведено, що механізми маніпулювання фінансовою звітністю навіть в рамках законодавства, в певній мірі ведуть до зловживань в бухгалтерському обліку. Це впливає на довіру користувачів фінансової звітності. Тому запропоновано використовувати поняття «креативні методи» бухгалтерського обліку в рамках законодавства, але ніяк не «креативний облік».

Ключові слова: креативний облік, креативні методи, творчий підхід, маніпулювання, фальсифікація, облікова політика, фінансова звітність.

кандидат экономических наук, Олейник С. А. Роль креативного учета и его проявления / Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины, Киев

В статье исследовано понятие «креативный учет», предпосылки его возникновения и внедрения. Определено

отрицательное и положительное влияние на формирование учетной политики. Предложены пути предотвращения практики креативного учета. Обособленно приемы и причины применения креативного учета и манипулирования данными финансовых отчетов. Определены основные объекты, к которым чаще всего применяется креативный учет.

Доказано, что механизмы манипулирования финансовой отчетностью даже в рамках законодательства, в определенной степени ведут к злоупотреблениям в бухгалтерском учете. Это влияет на доверие пользователей финансовой отчетности. Поэтому предложено использовать понятие «креативные методы» бухгалтерского учета в рамках законодательства, но никак не «креативный учет».

Ключевые слова: креативный учет, креативные методы, творческий подход, манипулирование, подлог, учетная политика, финансовая отчетность.

PhD in Economic, Oliynyk S. O. The role of creative account and its manifestation/ National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

In the article the concept of "creative accounting", the preconditions of its origin and its implementation is investigated. The negative and positive influence on formation of accounting policy is determined. The ways of preventing the practice of creative accounting are proposed. Separate methods and reasons for applying creative accounting and manipulation of financial statements. The basic objects, to which the creative accounting is most often used, is determined.

It is proved that mechanisms of financial reporting manipulation, even within the framework of legislation, to some extent lead to abusive accounting. This affects the credibility of users of financial reporting.

Therefore, it is proposed to use the concept of "creative methods" of accounting within the framework of legislation, but not "creative accounting".

Key words: creative account, creative methods, creative approach, manipulation, falsification, accounting policy, financial reporting.

Вступ. Існування альтернативних методів і способів ведення обліку надає можливість суб'єктам господарювання маніпулювати обліковими даними та показниками фінансової звітності в межах чинного законодавства. В останні роки науковці часто приділяють увагу дослідженню креативного обліку.

Питання креативного обліку і облікової політики в своїх працях розглядали Г. М. Азаренкова, М. С. Пушкар, Ф. Ф. Бутинець, Т. В. Барановська, С. Ф. Голов, Кулик В. А., С. Ф. Легенчук, С. М. Міщенко, Л. В. Чижевська та ін. У своїх дослідженнях вони розкривають питання сутності та сфери застосування креативного обліку, зв'язку креативного обліку з бухгалтерською етикою, пошуку креативних методів бухгалтерського обліку.

Мета статті полягає у дослідженні поняття «креативний облік», визначенні позитивних і негативних сторін креативного обліку та його зв'язок із маніпулюванням обліковими даними та фальсифікацією.

Креативний облік – термін, який часто перекладають як творчий облік. Раніше така «творчість» зводилася до викривлення облікових даних, однак зараз, креативний облік розглядається як результат застосування облікової політики і втрачає свій негативний відтінок.

Більшість авторів зазначають, що впровадження в українську методологію креативного обліку має позитивний і негативний вплив на функціонування підприємства та його середовище. Інші зазначають про креативний облік як негативне явище, а інколи ставлять під сумнів законність визнання такого обліку.

Вітчизняні вчені також пов'язують виникнення креативного обліку у нашій державі із прийняттям Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні», що надає можливість формування облікової політики та реалізації творчого підходу під час формування інформації бухгалтерського обліку та фінансової звітності.

В праці Пушкаря М. С. [1] зазначено, що креативний облік є окремим видом обліку, на рівні з фінансовим і управлінським. На його думку він має свою мету, інструменти регламентації, методи та користувачів.

Він, зокрема пише, що креативний облік може бути доповненням до фінансового чи управлінського обліку. У підсистемі фінансового обліку можна виділити окремий об'єкт стосовно якого обов'язково виділяють синтетичний рахунок чи субрахунок у межах якого розробляють статті витрат, методику їх відображення в облікових документах та правила групування, агрегування, порядку записів у реєстри та інші процедури [1].

Креативний облік відрізняється від фінансового й управлінського, що ілюструє рис. 1 [1].

Критерії оцінок	Фінансовий облік	Креативний облік	Управлінський облік
Мета	Інформація для складання фінансової звітності	Інформація щодо витрат та їх ефективності з окремих сфер діяльності	Мінімізація витрат на виробництво і збільшення прибутку
Обов'язковість ведення	Обов'язковий за законом	На запит менеджерів	Факультативно
Ступінь узагальнення	Синтетичний	Синтетично-аналітичний	Аналітичний
Точність	Точний	Точний	Приблизний
Регламентація	Регламентований	Не регламентований	Не регламентований

Методи	Стандартизовані	Творчі	Стандартизовані
Користувачі	Зовнішні	Внутрішні	Внутрішні

Рис. 1 Характеристика видів обліку

Голов С. Ф. [2] зазначає, що під креативним обліком слід розуміти формальне застосування або цілеспрямований вибір методів та принципів бухгалтерського обліку для забезпечення показників фінансової звітності, які відповідають цілям окремих осіб, але вводять в оману широке коло користувачів.

Бутинець Ф. Ф. [3] вважає, що креативного обліку в повному розумінні цього слова, як такого немає і не може бути.

Притримується такої думки і Легенчук С. Ф. [4] і відмічає, що такого креативного обліку не існує та існувати не може, оскільки значною мірою регламентується за допомогою чітких правил. Повна креативність обліку означала б можливість порушення законодавчо встановлених правил ведення обліку. Тому в цілому бухгалтерський облік може бути креативним тоді, коли він ведеться як в межах, та із порушенням встановлених законодавчих норм та принципів обліку. Разом з тим пропонує виділяти умовно-креативний та агресивний облік. Умовно-креативним є облік, що ведеться в межах альтернативних варіантів, передбачених обліковою політикою та на основі існуючих принципів обліку. Агресивний облік орієнтований на умисне порушення законодавчих норм та принципів обліку. Ми погоджуємось з думкою Осадчої О.О. [5], яка вважає, що недотримання законодавчих норм при веденні бухгалтерського обліку з метою викривлення інформації про реальний стан справ суб'єкта господарювання свідчить не про його креативність, а прямо призводить до настання кримінальної чи адміністративної діяльності.

Трактування поняття «креативний облік» у працях зарубіжних та вітчизняних вчених наведено у табл.1.

Таблиця 1

Визначення поняття «креативний облік» [6, с. 10]

Автор	Зміст поняття «креативний облік»
Сиджел Ж.Д.	Спроби менеджменту «валяти дурня» з бухгалтерським обліком з метою завищення чистого прибутку
Паркер Р.Х.	Використання бухгалтерського обліку для введення в оману користувачів, замість належної допомоги ним
Єлліот В.Д.	Форма обліку, яка хоча й узгоджується зі всіма правилами і практикою, проте надає упереджене враження про фінансовий стан і результати діяльності підприємства
Ріган Р.О.	Використання та зловживання методами й принципами бухгалтерського обліку для досягнення фінансових результатів, які навмисно не забезпечують чесний і справедливий погляд
Метьюс М. та Перера	Це будь-який метод бухгалтерського обліку, що не відповідає загальноприйнятій практиці, або встановленим стандартом чи принципам, але забезпечує достовірне подання стану справ у компанії
Медведев М.Ю.	Облік, спрямований на податкову оптимізацію
Пушкар М.С.	Одне з джерел інформації, що має великий ступінь довіри, оскільки ґрунтується на даних системного обліку
Голов С.Ф.	Формальне застосування або цілеспрямований вибір методів і принципів бухгалтерського обліку для забезпечення показників фінансової звітності, які відповідають цілями окремих осіб, але вводять в оману широке коло користувачів

Повністю бухгалтерський облік може бути креативним тільки тоді, коли він ведеться як в межах, так із порушенням законодавства.

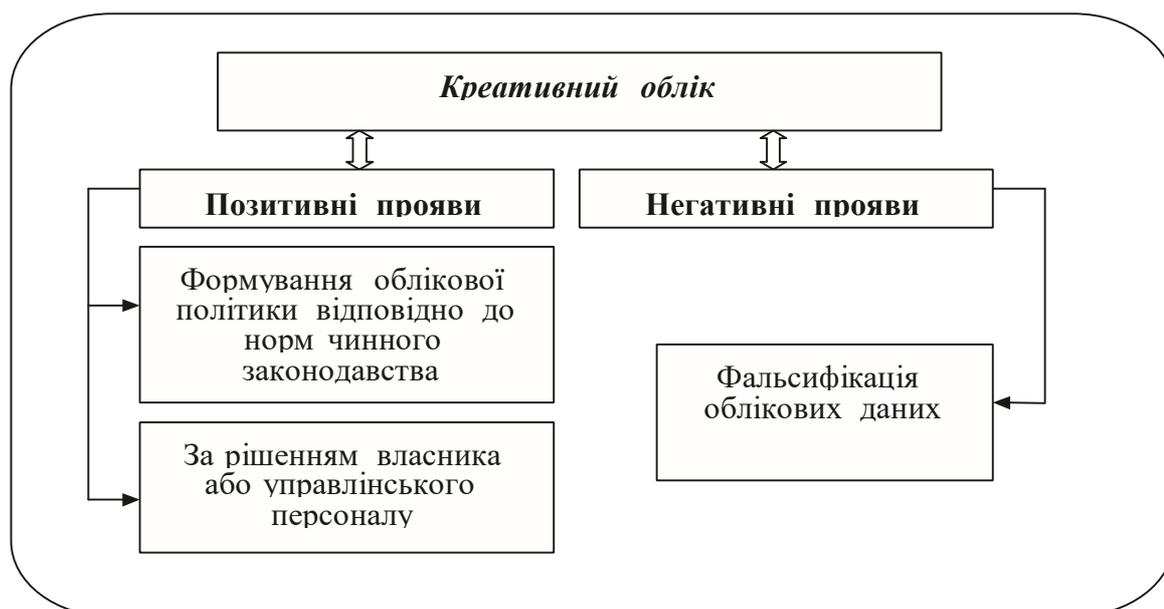

Рис. 2. Прояви креативного обліку

Бухгалтера і керівництво підприємства мають можливість здійснювати облікові маніпуляції, внаслідок чого користувач облікової інформації буде дивитись на стан та результати діяльності підприємства або із завищенням показників звітності, або із заниження показників звітності.

Креативний облік має як позитивні так і негативні прояви (рис. 2).

У Міжнародному стандарті бухгалтерського обліку 8 «Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки» (п. 10) зазначено, що якщо немає Міжнародного стандарту бухгалтерського обліку або Міжнародного стандарту фінансової звітності, який конкретно застосовується до операції, іншої події або умови, управлінський персонал має застосовувати судження під час розробки та застосування облікової політики, щоб інформація була доречною для потреб користувачів з прийняття економічних рішень та достовірною.

Висновки. На нашу думку, всі механізми маніпулювання фінансовою звітністю навіть в рамках законодавства, в певній мірі ведуть до зловживань в бухгалтерському обліку. Це впливає на довіру користувачів фінансової звітності. Тому вважаємо, що можуть мати право на існування поняття «креативні методи» бухгалтерського обліку в рамках законодавства, але ніяк не «креативний облік».

Література:

- 1. Пушкар М. С. Креативний облік (створення інформації для менеджерів): Монографія. / М. С. Пушкар. - Тернопіль, Карт-Бланш, 2006.-334с.*
- 2. Голов С. Ф. Креативний облік: творчість чи шахрайство/ С. Ф. Голов // Економічні науки.-2010.- №7(25).-с.360-367*
- 3. Бутинець Ф. Ф. Альфа і омега бухгалтерського обліку або моя болісна несповідь / Ф. Ф. Бутинець.– Житомир, ПП «Рута» 2007.–328 с.*

4. *Легенчук С. Ф. Креативний облік в національній системі бухгалтерського обліку/С.Ф.Легенчук//Міжнародний збірник наукових праць. Теорія та методологія бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Випуск 2(14)-2009.-с.88-101*
5. *Осадча О. О. Основні аспекти формування та відображення інформації щодо фінансових результатів у сучасних облікових концепціях/ О. О. Осадча// Серія «Економіка». Випуск 1(61) – 2013.- с.152-161*
6. *Голов С. Ф. Теорія багатоцільового бухгалтерського обліку / С. Ф. Голов // Бухгалтерський облік і аудит. – 2011. – № 4. – С. 3-13.*

References:

1. *Pushkar M. S. Kreatyvnyj oblik (stvorennya informaciji dlja menedzheriv): Monografija./ M. S. Pushkar.-Ternopilj, Kart-Blansh, 2006.-334s.*
2. *Gholov S. F. Kreatyvnyj oblik: tvorchistj chy shakhrajstvo/ S. F. Gholov// Ekonomichni nauky. - 2010.- № 7(25).-s.360-367*
3. *Butynecj F. F. Aljfa i omegha bukhghaltersjkoqho obliku abo moja bolisna nespovidj / F. F. Butynecj. – Zhytomyr, PP «Ruta» 2007. – 328 s.*
4. *Leghenchuk S. F. Kreatyvnyj oblik v nacionalnij systemi bukhghaltersjkoqho obliku/S.F.Leghenchuk//Mizhnarodnyj zbirn yk naukovykh pracj. Teorija ta metodologhija bukhghaltersjkoqho obliku, kontrolju i analizu. Vypusk 2(14)-2009.-s.88-101*
5. *Osadcha O. O. Osnovni aspekty formuvannja ta vidobrazhennja informaciji shhodo finansovykh rezuljtativ u suchasnykh oblikovykh koncepcijakh/ O. O. Osadcha //Serija «Ekonomika».Vypusk 1(61) – 2013.- s.152-161*
6. *Gholov S. F. Teorija baghatociljovogho bukhghaltersjkoqho obliku / S. F. Gholov // Bukhghaltersjkyj oblik i audyt. – 2011. – № 4. – S. 3-13.*

УДК 631.162

ОБЛІКОВА ПОЛІТИКА ПІДПРИЄМСТВА: ПОРЯДОК ФОРМУВАННЯ ТА КОНТРОЛЬ ЗА ЇЇ ДОТРИМАННЯМ

кандидат економічних наук, доцент Олійник С. О.

Національний університет біоресурсів і природокористування, Україна,
Київ

В статті узагальнено теоретичні розробки вітчизняних науковців щодо сутності облікова політика та її значення. Визначено основні проблеми формування облікової політики та вказано шляхи їх вирішення. Розглянуто роль облікової політики на сучасному етапі розвитку економіки. Запропоновано шляхи удосконалення механізму її формування. Доведено, що формування облікової політики – складний процес, що вимагає наявності організаційних, технічних, кадрових питань і не закінчується після затвердження Наказу про облікову політику, а продовжується до моменту припинення діяльності підприємства. Використання різних варіантів облікової політики дозволяє маніпулювати фінансовим результатом, а це призводить до незіставності показників фінансової звітності. Отже, завданням управлінців є формування такої облікової політики, яка б забезпечувала створення у системі бухгалтерського обліку неупередженої та правдивої інформації про фінансовий стан та результати діяльності підприємства.

Ключові слова: облікова політика, організація бухгалтерського обліку, інформаційні джерела, фактори впливу формування облікової політики, облікова система, креативні методи.

кандидат экономических наук, Олейник С. А. Учетная политика: сущность, проблемы и особенности применения на предприятиях/

*Национальный университет биоресурсов и природопользования,
Украина, Киев*

В статье обобщены теоретические разработки отечественных ученых о сущности учетной политики и ее значение. Определены основные проблемы формирования учетной политики и указаны пути их решения. Рассмотрено роль учетной политики на современном этапе развития экономики. Предложены пути совершенствования механизма его формирования. Доказано, что формирование учетной политики - сложный процесс, требующий наличия организационных, технических, кадровых вопросов и не заканчивается после утверждения Приказа об учетной политике, а продолжается до момента прекращения деятельности предприятия. Использование различных вариантов учетной политики позволяет манипулировать финансовым результатом, а это приводит к несопоставимости показателей финансовой отчетности. Следовательно, задачей управленцев является формирование такой учетной политики, которая обеспечивала создание в системе бухгалтерского учета объективной и правдивой информации о финансовом состоянии и результатах деятельности предприятия.

Ключевые слова: учетная политика, организация бухгалтерского учета, информационные источники, факторы влияния на формирование учетной политики, учетная система.

PhD in Economic, Oliynyk S. O. Accounting policy: essence, problems and features of application for enterprises / National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

The article summarizes theoretical developments of domestic scholars on the nature of accounting policy and its significance. The main problems of formation of accounting policy are determined and ways of their solution are indicated. The role of accounting policy at the present stage of economic

development is considered. The ways of improvement of the mechanism of its formation are offered. It is proved that the formation of accounting policies is a complex process that requires organizational, technical, personnel and does not end after the approval of the Order on accounting policies, and continues until the termination of the enterprise. The use of various accounting policy options allows you to manipulate the financial result, which leads to non-consistency of financial reporting. Consequently, the task of managers is to create an accounting policy that would ensure the creation in the accounting system of impartial and truthful information about the financial position and performance of the enterprise.

Keywords: accounting policies, the organization of accounting, information sources, influence the formation of accounting policy, the accounting system.

Вступ. Формування облікової політики підприємства зазвичай підпорядковане стратегічній меті підприємства. У розпорядчому документі про облікову політику підприємства, зазвичай, прослідковується комплекс елементів облікової політики на підставі яких інформація, що створюється у системі бухгалтерського обліку, підпорядкована потребам власників або управлінців.

Питаннями дослідження визначення суті та порядку формування облікової політики, її основних принципів та методів займались такі відомі фахівці в галузі економіки, як Бутинець Ф. Ф., М., Голов С. Ф., Загородній А. Г., Левочок М. Т., Партин Г. О., Пушкар М. С., Чижевська Л. В., Кулик В. А. та інші. Однак, щодо деяких питань, існують різні думки науковців, які, на наш погляд, свідчать про те, що ці проблеми ще не досить вивчені і потребують подальших досліджень.

Метою статті є узагальнення теоретичних розробок вітчизняних науковців щодо сутності облікової політики, дослідження питань

формування облікової політики підприємства та визначення шляхів ефективного впровадження облікової політики на підприємствах України в умовах ринку.

Реформуванням системи бухгалтерського обліку відповідно до міжнародних стандартів фінансової звітності надає господарюючим суб'єктам більше самостійності в організації бухгалтерського обліку та виборі способів і методів ведення бухгалтерського обліку. Така самостійність реалізується шляхом формування облікової політики підприємства. Якщо держава не встановлює спосіб ведення обліку з конкретного питання, то при формуванні облікової політики підприємство самостійно розробляє відповідний спосіб, виходячи з діючих положень чинного законодавства.[1]

На думку Петрук О. М., кількість рівнів нормативного регулювання бухгалтерського обліку може варіювати в межах від трьох до п'яти, однак у всіх з розглянутих джерел одним з рівнів, є облікова політика, яка виражає права підприємства щодо організації бухгалтерського обліку. [1]

В ряді країн існують відповідні Положення "Облікова політика підприємства". В Україні таке положення відсутнє.

Можливість існування положення про облікову політику характеризують політику держави у сфері бухгалтерського обліку. Можливість існування облікової політики на кількох рівнях логічно випливає з того, що вона є складовою системи бухгалтерського обліку, яку також в свою чергу, можна розглядати як на мікрорівні так і на макрорівні.

Необхідно зазначити, що МСФЗ 1 дозволяє зміну облікової політики тільки в разі прийняття нового стандарту або внесення змін до чинних, а також з метою підвищення інформативності фінансової звітності. Дана вимога обґрунтовується тим, що „ стабільна ” облікова політика дозволяє порівнювати фінансову звітність за різні періоди. При

виникненні потреби в зміні облікової політики суб'єкту господарювання доведеться наново перерахувати показники фінансової звітності за три попередніх роки. Такий перерахунок називають ретроспективним, і він є загальним правилом щодо відображення змін в обліковій політиці.

Деякі економісти стверджують, що «суть облікової політики полягає в узгодженні майнових інтересів підприємства і зовнішніх користувачів щодо розкриття облікової інформації.» [2].

Але слід відмітити, що не всі користувачі можуть впливати на зміст інформації. Якщо менеджери підприємства (керівники, головні бухгалтери та інші), які безпосередньо приймають участь у формуванні облікової та звітної інформації, мають можливість через встановлення певних правил облікової політики змінювати на свою користь зміст окремих показників, якщо фіскальні служби під страхом застосування фінансових санкцій вимагають інформації, складеної виключно за нормами податкового законодавства, то потенційні інвестори, партнери з бізнесу (постачальники, покупці), які не мають впливу на хід діяльності користуються тією інформацією, яку їм подає керівництво підприємства. Не виконує своєї основної функції зовнішній аудит, оскільки він є обов'язковим лише при підтвердженні об'єктивності показників звітності публічних акціонерних товариств [3].

Більшість зовнішніх користувачів облікової інформації не приймають безпосередньої участі в управлінні, однак вони можуть вплинути на результати подальшої діяльності підприємства. Взаємозв'язок інтересів користувачів інформації звітності та складових облікової політики наведено у табл. 1.

Враховуючи, пряму залежність облікової політики підприємства від інтересів користувачів, необхідним є виділення суб'єктів інтересів підприємства. Т. М. Сторожук вважає, що при розробці ієрархії суб'єктів інтересів підприємства домінуючі позиції повинні належати власнику

засобів виробництва та керівництву підприємства. Важливим моментом є забезпечення можливості об'єктивно та своєчасно бачити фінансові результати від діяльності в розрізі, необхідному власнику (керівнику): у цілому по підприємству та у розрізі структурних підрозділів чи за кожним контрактом окремо. Розмір прибутків повинний відповідати інтересам власників. Але власники не завжди можуть змусити менеджерів усіх рівнів управління підприємством діяти в їх інтересах. У такому випадку саме бухгалтерський облік за допомогою своїх способів, методів, процедур, схем тощо забезпечує захист інтересів власника [4].

Таблиця 1

Вплив користувачів облікової інформації на формування облікової політики

Користувачі облікової інформації	Види обліку	Напрями використання облікової політики
Державні органи та установи	Облік податкових розрахунків	Відсутні. Податкове законодавство не передбачає альтернативних варіантів обліку
Державні органи та установи, органи місцевого самоврядування, інвестори, постачальники та споживачі, громадськість, власники, менеджери	Фінансовий	Наявні альтернативні варіанти облікових оцінок та методів (способів) обліку активів, власного капіталу, зобов'язань, доходів, витрат та фінансових результатів
Власники, менеджери	Управлінський	Наявні альтернативні варіанти методів (способів) обліку витрат; перелік інших методів обліку активів, власного капіталу, зобов'язань, доходів, витрат та фінансових результатів розробляється підприємством самостійно виходячи із потреб управління

До основних недоліків, пов'язаних з формуванням облікової політики, можна віднести:

- формальність при складанні наказу про облікову політику, необґрунтованість елементів і дублювання окремих пунктів нормативних документів;

- ігнорування змін нормативної документації та не відображення їх в наказі про облікову обліку;
- відсутність структуризації наказу про облікову політику, неповне висвітлення питань формування обліку окремих об'єктів;
- не розробляється облікова політика щодо формування обліку, а саме: не наводиться в ній або додатках до неї робочий план рахунків, графік документообігу, перелік облікових реєстрів тощо;
- відсутність розробки облікової політики щодо управлінського обліку [5].

Облікова політика повинна також відповідати вимогам повноти, несуперечності, раціональності, доцільності, економічній ефективності.

Проблеми виникають вже на самому початку роботи над обліковою політикою, а саме при визначення пріоритетних напрямків побудови бухгалтерського обліку. Керівник підприємства може мати на меті різні цілі, які впливатимуть на розробку документа.

Вибираючи той чи інший метод обліку в обліковій політиці необхідно враховувати раціональність ведення бухгалтерського обліку, тому доцільно передбачити наслідки застосування різних варіантів. Отже, формувати облікову політику підприємства необхідно поетапно, враховуючи на кожному етапі такі питання: визначення завдань використання об'єктів бухгалтерського обліку щодо яких буде розроблена облікова політика; ретельне дослідження та оцінка факторів, які впливатимуть на здійснення вибору принципів, методів ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності; ідентифікація даних принципів та методів з умовами діяльності підприємства та запитам користувачів звітної інформації; та звісно на останньому етапі безпосередньо оформлюється дана облікова політика відповідно до вимог.

На керівників підприємства покладають відповідальність за формування облікової політики, проте на цьому завдання керівника не

обмежуються. Керівництво повинне постійно здійснювати контроль за дотриманням облікової політики, а також її вдосконалювати, що потребує додаткового навчання осіб, які відповідальні за застосування облікової політики, необхідно простежувати зміни в законодавстві, інформувати працівників про зміни в обліковій політиці, та інші заходи.

Висновки. Формування облікової політики – складний процес, що вимагає наявності організаційних, технічних, кадрових і не закінчується після затвердження Наказу про облікову політику, а продовжується до моменту припинення діяльності підприємства.

Література:

1. Петрук О. М., Барановська Т. В. *Облікова політика підприємства в системі регулювання бухгалтерським обліком//Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Міжнародний збірник наукових праць. – 2005.-Вип.3.- с.133-153*
2. Дмитренко Т. М. *Судебная (правовая) бухгалтерия: Учебник / Т. М. Дмитренко, С. Г. Чаадаев. - М.: «Проспект», 1998. – 336 с.*
3. *Крупка Я. Д. Про масштаби та способи розкриття інформації у примітках до фінансової звітності / Я. Д. Крупка, І. Я. Назарова // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/nvvnu/ekonomika/2009_7/R4/Krupka.pdf*
4. *Сторожук Т. М. Облікова політика підприємства: сутність та призначення / Т. М. Сторожук // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvnudpsu/2009_3/2009_3_Storozuk.pdf*

5. Бойчук Т. Формування облікової політики підприємства: мета, побудова та сфера застосування ISSN1993-0259. / Бойчук Т. // *Економічний аналіз*. - 2010. - Вип. 6. – С. 36-38.

Кулик В. Облікова політика підприємства: набутий досвід та перспективи розвитку: Монографія. – Полтава: РВВ ПУЕТ, 2014. –с. 373.

References:

1. Petruk O. M., Baranovs'jka T. V. *Oblikova polityka pidpryjemstva v systemi rehuljuvannja bukhghalters'jnym oblikom//Problemy teoriji ta metodologhiji bukhghalters'jkogho obliku, kontrolju i analizu. Mizhnarodnyj zbirnyk naukovykh pracj. – 2005.-Vyp.3.- s.133-153*

2. Dmytrenko T. M. *Sudebnaja (pravovaja) bukhghalteryja: Uchebnyk / T. M. Dmytrenko, S. Gh. Chaadaev. - M.: «Prospekt», 1998. – 336 s.*

3. Krupka Ja. D. *Pro masshtaby ta sposoby rozkryttja informaciji u prymitkakh do finansovoji zvitnosti / Ja. D. Krupka, I. Ja. Nazarova // [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/nvnu/ekonomika/2009_7/R4/Krupka.pdf*

4. Storozhuk T. M. *Oblikova polityka pidpryjemstva: sutnistj ta pryznachennja / T. M. Storozhuk // [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvnudpsu/2009_3/2009_3_Storozu.pdf*

5. *Bojchuk T. Formuvannja oblikovoji polityky pidpryjemstva:meta, pobudova ta sfera zastosuvannja ISSN1993-0259. / Bojchuk T. // Ekonomichnyj analiz. - 2010. - Vyp. 6. – S. 36-38.*

6. Kulyk V. *Oblikova polityka pidpryjemstva: nabutyj dosvid ta perspektyvy rozvytku: Monoghracija. – Poltava: RVV PUET, 2014. –s. 373.*

УДК 339

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ МАРКЕТИНГОВОГО АДАПТИВНОГО
МЕНЕДЖМЕНТУ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ**

Піскун Д. Н.

Хмельницький національний університет, Україна, м. Хмельницький

Визначено роль адаптивного управління підприємством та виокремлено особливості соціально-економічної ситуації в країні, що вимагають формування важелів пристосування до умов зовнішнього оточення в загальному механізмі управління господарюючим суб'єктом. У роботі розкрито мету адаптивного управління, основні принципи, функції, які пов'язані із основними елементами системи управління підприємством. Визначено аспекти, які необхідно враховувати при формуванні та впровадженні системи адаптивного управління на підприємстві. Охарактеризовано концептуальні засади процесу організації маркетингового управління, принципи та цілі маркетингового управління. Охарактеризовано основний маркетинговий інструментарій та розкрито значення формування та впровадження маркетингових стратегій як важливого елемента системи маркетингового адаптивного менеджменту підприємства.

Ключові слова: промислові підприємства, система управління, адаптивний менеджмент, маркетингова діяльність

Піскун Д. Н. Концептуальные основы маркетингового адаптивного менеджмента субъектов хозяйствования / Хмельницкий национальный университет, Украина, м. Хмельницкий

Определена роль адаптивного управления предприятием и выделены особенности социально-экономической ситуации в стране, что требуют формирования рычагов приспособления к условиям внешнего окружения в общем механизме управления хозяйствующим субъектом. В работе раскрыты цели адаптивного управления,

основные принципы, функции, связанные с основными элементами системы управления предприятием. Определены аспекты, которые необходимо учитывать при формировании и внедрении системы адаптивного управления на предприятии. Охарактеризованы концептуальные основы процесса организации маркетингового управления, принципы и цели маркетингового управления. Охарактеризованы основной маркетинговый инструментарий и раскрыто значение формирования и внедрения маркетинговых стратегий как важного элемента системы маркетингового адаптивного менеджмента предприятия.

Ключевые слова: промышленные предприятия, система управления, адаптивный менеджмент, маркетинговая деятельность

Piskun D. N. Conceptual Principles of Marketing Adaptive Management of Business Entities / Khmelnytsky National University, Ukraine, Khmelnytsky

The role of adaptive enterprise management has been determined and the peculiarities of the socio-economic situation in the country are identified, which require the formation of levers of adaptation to the conditions of the external environment in the general mechanism of management of the economic entity. The paper describes the purpose of adaptive control, the basic principles, functions, which are related to the basic elements of the enterprise management system. The aspects that need to be taken into account when forming and implementing an adaptive management system at the enterprise are determined. The conceptual principles of the process of organization of marketing management, principles and objectives of marketing management are characterized. The main marketing tools are described and the importance of forming and implementing marketing strategies as an important element of the system of marketing adaptive management of the enterprise is disclosed.

Key words: industrial enterprises, management system, adaptive management, marketing activity

Вступ. Система управління кожного підприємства, що складається із сукупності взаємопов'язаних елементів змушена постійно трансформуватися відповідно до впливу зовнішніх умов функціонування промислових підприємств. Умови господарювання, що часто змінюються, впливають на діяльність підприємства, що вимагає адаптації до впливу ряду зовнішніх чинників. Такі адаптаційні елементи повинні бути присутні в кожній системі управління підприємством для протидії загрозам, недопущенні кризового стану та досягнення намічених цілей.

Постановка проблеми. Сформувавши на підприємстві маркетингово-адаптивну систему управління, господарюючий суб'єкт має можливість підвищити обсяги виробництва та збуту продукції. Орієнтуючись на максимальне задоволення споживчих вимог, має формуватися відповідна стратегія, яка включатиме елементи маркетингового управління, цінової стратегії, напрямів зростання конкурентоспроможності та приближення якісних характеристик продукції до міжнародних стандартів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання маркетингового адаптивного управління є досить важливими, їх дослідженням займалося багато як вітчизняних, так і іноземних науковців, зокрема Войтюк С. А., Дубчак В. В., Іксарова Н. О., Заремба В. П., Кулик Н. М., Токмакова І. В. та ін.

Метою статті є дослідження маркетингового адаптивного управління на вітчизняних підприємствах промисловості із визначенням напрямів удосконалення даних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У теорії сучасного управління існують різні підходи до адаптивного управління

підприємством. Якщо раніше механізми управління підприємством були переважно засновані на механістичних підходах наукового адміністрування та побудови чітких ієрархічних структур, то в сучасних умовах динамізму економічних процесів і ускладнення економічних систем ці підходи не є ефективними. Нестійкість зовнішнього середовища сприяла підвищенню ролі адаптації в діяльності підприємства, що визначає необхідність формування нової технології управління. У межах цього слід враховувати наступні особливості соціально-економічної ситуації в Україні:

- можливість розвитку економіки на основі унеможливлення використання екстраполяційного підходу до прогнозування розвитку як підприємств, так і зовнішнього середовища;
- нестабільність нормативної бази;
- низька пошукова активність керівників різного рівня, розбалансованість їх економічних інтересів;
- відсутність необхідних збалансованих резервів ресурсів підприємства;
- нерозвиненість ринкової інфраструктури;
- низький рівень платоспроможного попиту [1, с. 98].

Основною метою адаптивного управління є виживання та забезпечення розвитку підприємств в умовах постійно змінного зовнішнього середовища. До основних принципів адаптивного управління відносять: альтернативність, прозорість, інформаційну забезпеченість, ефективність, а функції системи адаптивного управління безпосередньо пов'язані із базовими, такими як прогнозування і планування; організація роботи; активізація і стимулювання; координація і регулювання; контроль, облік і аналіз. Виходячи з вищезазначеного при розробці системи адаптивного управління слід врахувати динамічність зовнішнього і внутрішнього середовища; складність і різноманітність

виробничих процесів; наявність і взаємозв'язок мети і критеріїв, які формалізуються і не формалізуються; неповноту, неточність початкової інформації; слабу структурованість стратегічних задач підприємства [2, с. 214].

Для реалізації концепції організації маркетингового управління необхідно забезпечити достатній рівень мотиваційного механізму, причому доцільно застосовувати як позитивні, так і негативні мотиваційні механізми для отримання найкращого ефекту від мотивації працівників. Об'єктом концепції є процес організації маркетингового управління діяльністю підприємства. Предметом концепції є теоретико-методологічні та практичні засади організації маркетингового управління діяльністю підприємства.

Концепція організації маркетингового управління діяльністю підприємства базується на таких принципах як комплексність, системність, інтегрованість, послідовність, маркетингова взаємодія, синергізм, орієнтованість на споживача, превентивність, перманентність розвитку, стимулювання.

Основоположними категоріями концепції організації маркетингового управління діяльністю підприємства є організація, маркетингове управління, організація маркетингового управління, маркетингова взаємодія, зовнішня взаємодія, внутрішня взаємодія, організаційна структура, організаційна поведінка, організаційна дисципліна, організаційна культура, стратегічні зміни.

Організація як функція менеджменту – це процес забезпечення результативної діяльності підприємства, що передбачає побудову такої структури підприємства на основі внутрішньої та зовнішньої взаємодії, яка дозволить досягти встановленої цілі.

Організація маркетингового управління діяльністю підприємства – це процес забезпечення результативної діяльності підприємств на основі

оптимізації внутрішньої та зовнішньої взаємодії в умовах динамічного маркетингового середовища, спрямований на досягнення встановлених маркетингових цілей та забезпечення ефективності мар маркетинг відносин, менеджмент взаємодії, бенчмаркінг, change-менеджмент [3, с. 48-49].

Як показує практика діяльності більшості вітчизняних підприємств, маркетингова діяльність провадиться з допомогою традиційних маркетингових інструментів, які тісно пов'язані із завданнями маркетингової діяльності. Варто виокремити серед них основні, поділивши їх на вісім груп:

- інструменти для збору первинної інформації щодо стану ринку, власного позиціонування та вивчення діяльності конкурентів;
- інструменти формування товарної політики;
- інструменти формування цінової політики;
- інструменти формування збутової політики;
- інструменти формування комунікаційної політики;
- інструменти рекламної політики та просування;
- інструменти післяпродажного та сервісного обслуговування;
- високотехнологічні інструменти.

Перелічені інструменти активно впроваджуються в маркетинговій діяльності. В умовах динамічності розвитку новітніх технологій особливої уваги заслуговує остання група інструментів маркетингової діяльності. 3D-маркетинг пов'язаний із візуалізацією процесів маркетингової діяльності підприємства [4, с. 103].

Підґрунтям побудови системи маркетингово-адаптивного управління на вітчизняних підприємствах є перехід до практики розробки та реалізації маркетингових стратегій – елемента маркетингової концепції прогнозування, організації й керування всіма аспектами й напрямками підприємницької діяльності задля задоволення потреби кожної сторони,

котра пов'язана з діяльністю підприємства, для максимізації власного прибутку в довгостроковій перспективі (зменшення видатків, зростання продуктивності праці й якості продукції), постійного пошуку нових технологічних підходів та ефективного використання ринкових інструментів із забезпеченням при цьому індивідуального підходу з урахуванням специфіки кожного споживача окремо й відстеженням всіх процесів й змін у народногосподарській системі загалом. Процес формування маркетингової стратегії підприємства повинен характеризуватися комплексністю та завершеністю. На першому етапі підприємству слід здійснити моніторинг організаційного оточення, що ідентифікується з поточними і майбутніми погрозами та сприятливими можливостями, які можуть впливати на досягнення його мети на внутрішньому та зовнішньому ринках [5, с. 196].

Висновки. Удосконалення адаптивного менеджменту вітчизняних суб'єктів господарювання полягає в тому, що маркетинг як одна із функцій управління підприємством повинен активно взаємодіяти із такими елементами системи управління як організація, прогнозування, планування, аналіз, мотивація персоналу, моніторинг з метою пристосування до дії зовнішніх факторів впливу на фінансово-господарську діяльність підприємства, забезпечення конкурентоздатності та зростання рівня прибутку.

Література:

1. Кулик Н. М. *Технологія адаптації у системі управління підприємством* / Н. М. Кулик, Т. М. Соколенко // *Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет.* – Тернопіль : «Економічна думка», 2013. – Том 14. – № 3. – С. 96-100.

2. Токмакова І. В. Адаптивне управління розвитком вітчизняних підприємств / І. В.Токмакова, Т. С. Литвинова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2015. – № 49. – С. 212-216.
3. Заремба В. П. Концепція організації маркетингового управління діяльністю підприємств / В. П. Заремба // Агросвіт. – 2013. – № 14. – С. 47-50.
4. Шпак Н. О. Роль маркетингової діяльності у функціонуванні вітчизняних промислових підприємств / Н. О. Шпак, Т. Ю. Кирилич // Економіка: реалії часу. – 2013. – № 2. – С. 103-110.
5. Іксарова Н. О. Адаптивно-маркетингове управління як інструмент посткризового відновлення будівельного комплексу України / Н. О. Іксарова // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2014. – Вип. 1(2). – С. 193-198. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpaeiv_2014_1\(2\)__33](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpaeiv_2014_1(2)__33).

References:

1. Kulyk N. M. Tekhnologhija adaptaciji u systemi upravlinnja pidpryjemstvom / N. M. Kulyk, T. M. Sokolenko // Ekonomichnyj analiz: zb. nauk. pracj / Ternopiljskij nacionalnij ekonomichnyj universytet. – Ternopilj: «Ekonomichna dumka», 2013. – Tom 14. – № 3. – S. 96-100.
2. Tokmakova I. V. Adaptivne upravlinnja rozvytkom vitchyznjanykh pidpryjemstv / I. V. Tokmakova, T. S. Lytvynova // Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti. – 2015. – № 49. – S. 212-216.
3. Zarembo V. P. Konceptcija orghanizaciji marketynghovogho upravlinnja dijajlnistju pidpryjemstv / V. P. Zarembo // Aghrosvit. – 2013. – № 14. – S. 47-50.
4. Shpak N. O. Rolj marketynghovoji dijajlnosti u funkcionuvanni vitchyznjanykh promyslovykh pidpryjemstv / N. O. Shpak, T. Ju. Kyrylych // Ekonomika: realiji chasu. – 2013. – № 2. – S. 103-110.

5. Iksarova N. O. *Adaptyvno-marketyngrove upravlinnja jak instrument postkryzovogho vidnovlennja budiveljnogho kompleksu Ukrajinny / N. O. Iksarova // Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualjnoji vlasnosti. – 2014. – Vyp. 1(2). – S. 193-198. – Rezhym dostupu: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpaeiv_2014_1\(2\)__33](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpaeiv_2014_1(2)__33).*

УДК 338:351

**АНАЛІЗ МЕТОДІВ ОЦІНКИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ**

Поляков П. А.

Вінницький національний технічний університет, Україна, м. Вінниця

У статті охарактеризовано наукові підходи до трактування сутності економічної безпеки та актуальності вирішення проблеми управління нею на підприємстві. Розкрито особливості індикаторного підходу оцінювання економічної безпеки промислового підприємства та проблематичність інструментарію обрання даних індикаторів та формування інтегрального показника. Охарактеризовано відмінність методичних підходів оцінки рівня економічної безпеки, що ґрунтуються на якісних та кількісних параметрах. Визначено, що сукупність існуючих методичних підходів щодо проведення оцінювання економічної безпеки підприємства можна розподілити на стандартні та нетрадиційні. Наведено переваги та недоліки існуючих методів проведення оцінювання економічної безпеки промислових підприємств.

Ключові слова: економічна безпека, система управління економічною безпекою, методи оцінювання, промислові підприємства

Поляков П. А. Анализ методов оценки экономической безопасности промышленных предприятий / Винницкий национальный технический университет, Украина, Винница

В статье охарактеризованы научные подходы к трактовке сущности экономической безопасности и актуальности решения проблемы управления ею на предприятии. Раскрыты особенности индикаторного подхода оценки экономической безопасности промышленного предприятия и проблематичность инструментария избрания данных индикаторов и формирования интегрального показателя. Охарактеризованы отличие методических подходов оценки уровня экономической безопасности, основанные на качественных и количественных параметрах. Определено, что совокупность существующих методических подходов к проведению оценки экономической безопасности предприятия можно разделить на стандартные и нетрадиционные. Приведены преимущества и недостатки существующих методов проведения оценки экономической безопасности промышленных предприятий.

Ключевые слова: экономическая безопасность, система управления экономической безопасностью, методы оценки, промышленные предприятия

P. A. Polyakov Analysis of methods for assessing the economic security of industrial enterprises / Vinnitsa National Technical University, Ukraine, Vinnitsa

The article describes the scientific approaches to the interpretation of the essence of economic security and the relevance of solving the problem of its management at the enterprise. The features of the indicator approach of assessing the economic security of an industrial enterprise and the problematic tools for selecting these indicators and forming an integral indicator are disclosed. The difference in methodological approaches to

assessing the level of economic security based on qualitative and quantitative parameters is characterized. It is determined that the set of existing methodological approaches to the assessment of the economic security of the enterprise can be divided into standard and non-traditional. The advantages and disadvantages of the existing methods for assessing the economic safety of industrial enterprises are presented.

Keywords: economic security, economic security management system, valuation methods, industrial enterprises

Вступ. На сьогодні, за нинішніх умов господарювання промислових підприємств актуальним є побудова та впровадження в діяльність підприємства ефективної системи управління економічною безпекою. Відповідно як елемента управління, слід виокремити значення оцінювання рівня економічної безпеки з метою прийняття фахівцями підприємства вдалих управлінських рішень. Під впливом швидкоплинних змін господарювання, проблематичним є підбір теоретико-методичних засад, що використовуватимуться у такому елементі управління підприємством, зокрема й економічною безпекою, як оцінюванні. Подекуди параметри, які отримують під час оцінювання рівня економічної безпеки підприємства не враховують усі важливі аспекти діяльності.

Постановка проблеми. Оцінювання економічної безпеки господарюючого суб'єкта є складним процесом, що потребує значної уваги з боку менеджерів підприємства та детального аналізу усіх напрямів фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання. Нині не існує стандартних науково-методичних підходів за якими управлінський персонал проводить оцінювання рівня економічної безпеки промислових підприємств. Саме тому, на підприємствах повинні бути визначені основні критерії, принципи та виокремлені ті економічні

параметри, що достовірно відображають стан усіх складових економічної безпеки підприємства. При цьому, чимале значення має інформаційне забезпечення та визначення тих елементів економічної безпеки підприємства, які чинять найбільший вплив на загальний стан безпеки суб'єкта.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деталізовано дослідженням методів проведення оцінювання економічної безпеки промислових підприємств, визначенням існуючих проблематичних аспектів у даних управлінських процесах займалося чимало вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема таких як Н. Ващенко, Т. Васильців, Л. Донець, С. Довбня, П. Колісніченко, О. Маслак, Т. Меліхова, Б. Писаренко, Н. Проценко, А. Ткаченко, С. Черкасов, С. Філіппова та ін.

На практиці, перевага під час оцінювання економічної безпеки надавалася кількісним методам, адже саме їм притаманна універсальність у використанні. Але, варто брати до уваги те, що на окремих промислових підприємствах постає необхідність у використанні таких методів оцінювання рівня економічної безпеки, що враховують особливості господарювання та умови в яких функціонує підприємство, сукупність факторів, що впливають на його діяльність.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження методів оцінювання рівня економічної безпеки промислових підприємств із виокремленням найбільш значущих та розповсюджених, які враховують найбільшу кількість факторів впливу на діяльність.

Виклад основного матеріалу дослідження. В загальному, економічну безпеку можна розглядати на рівні міжнародної (глобальна, регіональна); національної безпеки – на галузевому, державному, регіональному рівні, а також на рівні господарюючого суб'єкта. Беззаперечним є факт того, що рівень економічної безпеки

господарюючого суб'єкта знаходиться в прямій залежності від безпеки країни, рівня економічної безпеки регіону та галузі, безпосередньо.

Економічній безпеці підприємства притаманний подвійний характер: з одного боку, вона забезпечує можливість власного функціонування, з іншого – є складовою економічної безпеки системи вищого рівня і суб'єктом, що забезпечує виконання функцій регіоном чи країною. В широкому розумінні суть економічної безпеки підприємства полягає у такому стані його економічної системи, який може бути охарактеризовано збалансованістю, стабільністю і стійкістю до негативного впливу будь-яких загроз, її здатністю забезпечити на основі своїх власних економічних інтересів стійкий й ефективний розвиток [1, с. 8-9]. Існують різні наукові підходи щодо визначення як поняття економічної безпеки підприємства, держави, побудови системи управління економічною безпекою промислового підприємства та виокремлення її основних структурних елементів.

За нинішніх умов господарювання важливим є дослідження проблематики процесів організації функціонування системи економічної безпеки промислових підприємств. Адже від становища економічної безпеки більшості підприємств промисловості залежить і забезпечення безпеки промисловості на рівні окремих галузей чи регіону.

Забезпечення економічної безпеки промислових підприємств необхідно розглядати як процес прогнозування і запобігання ущербів від негативних дій на їх економічну безпеку по різних аспектах фінансово-господарської діяльності [2, с. 150]. На рівень ефективності фінансово-господарської діяльності господарюючих суб'єктів впливають процеси прогнозування загроз економічній безпеці. На підприємстві повинна бути сформована система забезпечення економічної безпеки, що є важливим етапом на шляху до розвитку функціонування.

Оцінка економічної безпеки підприємства встановлюється за результатами порівняння фактичних показників діяльності підприємства з індикаторами. Оцінка рівня економічної безпеки на основі індикаторного підходу передбачає визначення з високою точністю бази порівняння – індикаторів. Саме рівень точності індикаторів в даному випадку і є проблемою, яка полягає в тому, що в даний час відсутня методична база визначення індикаторів, які враховують особливості функціонування підприємства, що обумовлено його галузевою приналежністю, формою власності, структурою капіталу, організаційно-технічним і фінансово-економічним рівнем. Крім того, необхідно постійно коректувати системи показників, що є індикаторами економічної безпеки підприємства. Для оцінки економічної безпеки підприємства потрібен відповідний інструмент. Пропоновані в літературі системи індикаторів не зовсім досконалі і не дозволяють порівняти різні підприємства за цією ознакою.

Під час оцінювання економічної безпеки зазвичай формується інтегральний показник, який повинен відповідати ряду умов:

- наявність чітких фіксованих меж;
- співставлення різночасових оцінок рівня економічної безпеки одного підприємства, а також підприємств різних галузей;
- простота і доступність методики розрахунку, яка базується на наявних облікових даних, її універсальність [3, с. 302].

Зважаючи на складність отримання достовірних інформаційних даних, методичні підходи оцінки рівня економічної безпеки ґрунтуються на якісних та кількісних параметрах. Якісні підходи базуються на показниках, перелік і методика визначення яких здійснюється експертом – фахівцем, що залучається для оцінки економічної безпеки. Кількісні підходи (статистичні, аналітичні, фінансові методи) базуються на

розрахунку показників на основі інформації з фінансової звітності підприємства, тому їх недоліки зумовлені статичністю даних звітності.

Якщо менеджери підприємства відповідальні за оцінювання економічної безпеки, використовуватимуть одночасно і кількісні, і якісні параметри оцінювання економічної безпеки промислового підприємства, це покращить якість отримуваних інформаційних даних від процесу даного оцінювання. Результати оцінки на основі якісних параметрів залежать від професійних якостей та досвіду роботи експертів. За відсутності або недостатньої сформованості дієвої управлінської системи, а також нерозуміння питань забезпечення економічної безпеки, ігнорування рекомендацій відповідних фахівців, керівництво підприємства перетворюється на фактор загрози безпеці підприємства [4, с. 89].

Погоджуючись з думкою П. Т. Колісніченко зазначимо, що актуальними для оцінювання рівня економічної безпеки є питання дослідження впливу окремих факторів на економічну безпеку та визначення кількісних і якісних критеріїв оцінки рівня економічної безпеки підприємства, як особливого об'єкта економічної безпеки [5, с. 40]. Складнощі, що можуть виникати під час даних процесів обумовлені невизначеністю становища та основних параметричних даних систем, які не піддаються чіткому моделюванню й досконалому опрацюванню.

Враховуючи багатогранність поняття забезпечення економічної безпеки, залежність її від великої кількості економічних, соціально-політичних факторів, обрана методика проведення оцінювання системи управління економічною безпекою на підприємстві здебільшого залежить від загальноприйнятих методичних підходів, що звичайно пов'язані із державним устроєм, особливостями законодавства тощо. Під впливом глобалізаційних процесів збільшується кількість загроз ведення господарювання підприємств машинобудування, що відповідно впливає

на забезпечення рівня економічної безпеки на рівні підприємства, галузі чи країни.

Сукупність існуючих методичних підходів щодо проведення оцінювання економічної безпеки підприємства можна розподілити на: стандартні та нетрадиційні. Перші – базуються на оцінці ефективності та надійності функціонування первинної ланки економіки: передбачають оцінку функціональних складників (показників) ефективності функціонування підприємства та захисту його майна і ресурсів; на основі аналізу показників фінансової стійкості підприємства; базуються на теоріях визначення кризових чи некризових станів підприємства в майбутньому, а також включають методи прогнозування банкрутства. Нетрадиційні методи проведення оцінювання економічної безпеки підприємства передбачають визначення ринкової вартості та економічної захищеності капіталу суб'єкта господарювання; оцінку стану розвитку підприємництва, виявлення системних ризиків його розвитку; визначення рівня криміналізації економіки; оцінку рівня ризику діяльності підприємства [6, с. 42-43].

Методичні підходи визначення рівня економічної безпеки промислового підприємства можна об'єднати на ті, що базуються на аналізі фінансово-господарської діяльності підприємства, ресурсно-функціональному підході, індикаторно-індексному або суто індикаторному підході, експертному підході, аналізі складових економічної безпеки підприємства, в методичному підході, що базується на оцінюванні економічних ризиків, методів економіко-математичного моделювання. Але варто зазначити, що найбільш розповсюдженим є ресурсно-функціональний підхід та методичний підхід оцінки економічної безпеки на основі індикаторів [7, с. 42-43].

Оцінювання рівня економічної безпеки на основі так званого фінансового підходу є ефективним, так як базується на проведенні

аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства, його основних економічних параметрів, але не враховує усі складові, що впливають на економічну безпеку підприємства.

Відповідно до програмно-цільового підходу рівень економічної безпеки підприємства визначається за допомогою інтегрування показників, які його визначають. Підхід на основі використання економіко-математичних методів передбачає використання встановленої функціональної залежності. Недоліком підходу є те, що прогнозування зазначених процесів здійснюється на основі ретроспективного аналізу та вимагає застосування складного математичного апарату [8, с. 193-194].

Методичний підхід оцінювання рівня економічної безпеки промислового підприємства на основі індикаторів надає змогу визначити порогові значення оціночних параметрів, але водночас недоліком даної методики є проблематичність виокремлення індикаторів за якими буде проводитися оцінювання. Якщо оцінка економічної безпеки проводиться тільки на основі прогнозування банкрутства, не беруться до уваги інші важливі показники, а тільки рівень платоспроможності господарюючого суб'єкта. Під час оцінки економічної безпеки за ресурсно-функціональним підходом менеджерами підприємства оцінюється ефективність використання ресурсного забезпечення, але одночасно необхідно враховувати усі аспекти діяльності, що впливають на економічну безпеку суб'єкта.

Висновки. Економічна безпека як характеристика стану господарювання та взаємодії елементів управління із зовнішнім середовищем є вагомим чинником підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності промислових підприємств. Отже, кожен із методичних підходів проведення оцінювання системи управління економічною безпекою має свої переваги та ряд недоліків. Зважаючи на швидкоплинність умов господарювання, управлінським персоналом

мають бути виокремлені та вдало підібрані методи оцінювання економічної безпеки, що будуть взаємодіяти із елементами загальної системи управління. Завданням управлінського персоналу під час оцінювання рівня економічної безпеки промислових підприємств є забезпечення надходження усіх необхідних інформаційних джерел, їх групування та виокремлення найосновніших, проведення аналізу господарської діяльності із визначенням загроз економічній безпеці, пошук проблемних аспектів у складових економічної безпеки з метою прийняття вдалих управлінських рішень. Оцінювання економічної безпеки промислового підприємства повинно передбачати досконале опрацювання інформації щодо кожної із складових безпеки суб'єкта для запобігання впливу загроз та зменшення їх дії на функціонування підприємства.

Література:

1. *Економічна безпека підприємств реального сектору економіки в умовах вартісно-орієнтованого управління: монографія* / С. В. Філіппова, Л. О. Волощук, С. О. Черкасова / під заг. ред. С. В. Філіппової. – Одеса : ФОП Бондаренко М.О., 2015. – 196 с.
2. *Протопопова Н. А. Механізм забезпечення економічної безпеки промислових підприємств* / Н. А. Протопопова // *Системи обробки інформації*. – 2010. – Вип. 3. – С. 150-151. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/soi_20
3. *Писаренко Б. А. Діагностика економічної безпеки функціонування промислових підприємств* / Б. А. Писаренко, Н. Б. Проценко // *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. – 2013. – № 1 (63). – С. 302-305.
4. *Варічева Р. В. Методичні підходи до оцінки якості економічної безпеки підприємства: облікове забезпечення* / Р. В. Варічева // *Вісник*

Хмельницького національного університету. – 2016. – № 3. – Т.1. – С. 88-93.

5. Колісніченко П. Т. Науково-методичні підходи до оцінки рівня економічної безпеки підприємства / П. Т. Колісніченко // Інвестиції: практика та досвід. – 2017. – № 16. – С. 38-44.

6. Васильців Т. Г. Економічна безпека України: стратегія та механізми зміцнення : монографія / Т. Г. Васильців. – Львів : Арал, 2008. – 384 с.

7. Меліхова Т. О. Узагальнення методичних підходів до оцінки рівня економічної безпеки підприємства з метою вибору оптимальних для діагностування зовнішніх та внутрішніх загроз / Т. О. Меліхова // Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. – 2018. – № 2. – С. 38–50.

8. Воропай В. А. Аналіз методичних підходів оцінки стану і рівня забезпечення системи економічної безпеки підприємства / В. А. Воропай // Культура народів Причорномор'я. – 2013. – № 257. – С. 190–195.

References:

1. *Ekonomichna bezpeka pidpryjemstv realnogho sektoru ekonomiky v umovakh vartisno-orijentovanogho upravlinnja: monoghrafija* / S. V. Filyppova, L. O. Voloshhuk, S. O. Cherkasova / pid zagh. red. S. V Filyppovoji. – Odesa: FOP Bondarenko M. O., 2015. – 196 s.

2. Protopopova N. A. Mekhanizm zabezpechennja ekonomichnoji bezpeky promyslovykh pidpryjemstv / N. A. Protopopova // *Systemy obrobky informaciji*. – 2010. – Vyp. 3. – S. 150-151. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/soi_20

3. Pysarenko B. A. Diaghnostyka ekonomichnoji bezpeky funkcionuvannja promyslovykh pidpryjemstv / B. A. Pysarenko, N. B. Procenko // *Visnyk Zhytomyrskogho derzhavnogho tekhnologhichnogho universytetu. Serija: Ekonomichni nauky*. – 2013. – № 1 (63). – S. 302-305.

4. *Varicheva R. V. Methodychni pidkhody do ocinky jakosti ekonomichnoji bezpeky pidpryjemstva: oblikove zabezpechennja / R. V. Varicheva // Visnyk Khmeljnycjogho nacionaljnogho universytetu. – 2016. – № 3. – T.1. – S. 88-93.*
5. *Kolisnichenko P. T. Naukovo-metodychni pidkhody do ocinky rivnja ekonomichnoji bezpeky pidpryjemstva / P. T. Kolisnichenko // Investyciji: praktyka ta dosvid. – 2017. – № 16. – S. 38-44.*
6. *Vasyljciv T. Gh. Ekonomichna bezpeka Ukrajiny: strateghija ta mekhanizmy zmicnennja : monohrafija / T. Gh. Vasyljciv. – Ljviv: Aral, 2008. – 384 s.*
7. *Melikhova T. O. Uzagaljnennja metodychnykh pidkhodiv do ocinky rivnja ekonomichnoji bezpeky pidpryjemstva z metoju vyboru optymaljnykh dlja diagnostuvannja zovnishnykh ta vnutrishnykh zagroz / T. O. Melikhova // Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualjni pytannja nauky i praktyky. – 2018. – № 2. – S. 38–50.*
8. *Voropaj V. A. Analiz metodychnykh pidkhodiv ocinky stanu i rivnja zabezpechennja systemy ekonomichnoji bezpeky pidpryjemstva / V. A. Voropaj // Kuljtura narodov Prychernomorja. – 2013. – № 257. – S. 190–195.*

УДК: 630*1(477.82-37)

**ПОРОДНИЙ СКЛАД ЛІСІВ ДП «РАТНІВСЬКЕ ЛІСОМИСЛИВСЬКЕ
ГОСПОДАРСТВО»**

**кандидат біологічних наук, Білецький Ю. В., Силивонюк К. А.,
Семенюк О. І.**

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
Україна, Луцьк

У статті проаналізовано породний склад деревостану лісового фонду державного підприємства «Ратнівське лісомисливське

господарство» (далі – ДП «Ратнівське ЛМГ») в розрізі категорій лісів за функціональним призначенням (експлуатаційні, захисні, рекреаційно-оздоровчі та ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення). Запропоновано заходи з оптимізації функціональної структури лісгоспу з урахуванням видового розмаїття деревних порід, які культивуються на території Волинського Полісся. Дослідження побудовано на матеріалах ДП «Ратнівське ЛМГ» та Волинського обласного управління лісового та мисливського господарства; застосовано графічний, статистичний, порівняльний методи.

Ключові слова: деревна порода, експлуатаційні ліси, захисні ліси, ліс, ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення, лісове господарство, лісовий фонд, рекреаційно-оздоровчі ліси.

Билецкий Ю. В., Силивонюк Е. А., Семенюк А. И. Породный состав лесов ГП «Ратновское лесохозяйство» / Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки, Украина, Луцк.

В статье проанализирован породный состав древостоя лесного фонда государственного предприятия «Ратновское лесохозяйство» (далее – ГП «Ратновское ЛОХ») в разрезе категорий лесов по функциональному назначению (эксплуатационные, защитные, рекреационно-оздоровительные и леса природоохранного, научного, историко-культурного назначения). Предложены меры по оптимизации функциональной структуры лесхоза с учетом видового разнообразия древесных пород, которые культивируются на территории Волынского Полесья. Исследование построено на материалах ГП «Ратновское ЛОХ» и Волынского областного

управления лесного и охотничьего хозяйства; применены графический, статистический, сравнительный методы.

Biletskyi Y. V., Sylyvoniuk K. A., Semeniuk O. I. Natural composition of forests of «Ratnivs'ke lisomislivs'ke gospodarstvo», DP / Lesya Ukrainka Eastern European National University, Ukraine, Lutsk

In the article the natural composition of the woods of the forestry fund of the state enterprise «Ratnivs'ke lisomislivs'ke gospodarstvo» (hereinafter – Ratnivs'ke LMG State Enterprise) on the point of view of forests functional purpose (operational, protective, recreational and health and forests of nature conservation, scientific, historical and cultural purposes) is analised. The measures for optimizing of the functional structure of the forestry sector, taking into account the species diversity of wood species cultivated on the territory of Volyn Polissya are proposed. The research was based on materials from the State Enterprise «Ratnivs'ke LMG» and the Volyn Regional Office of a Forestry and Hunting; Graphical, statistical, comparative methods are applied.

Keywords: operational forests, protective forests, woods, forest conservation, scientific, historical, cultural, forestry, forest fund, forest recreation and wellness.

Вступ. Із усіх природних ресурсів, що становлять скарбницю нашої держави і Волинської області зокрема, особливе місце посідають лісові. Значимість лісів полягає у тому, що вони є головними природними постачальниками кисню, базисом формування багатьох екосистем, важливим сировинним ресурсом, середовищем формування недеревної продукції лісу, мисливської фауни та ін. Крім того, вони іонізують, озонують та очищають атмосферне повітря, виконують важливі регуляторні функції у ландшафтах тощо. Разом з тим, сучасне лісокористування не завжди є раціональним: надмірне вирубування, забруднення, пошкодження хворобами й шкідниками деревних порід за

відсутності планових насаджень призводять до зменшення площ лісових масивів та збільшення частки земель, які легко піддаються денудаційним процесам. Тому актуальною проблемою сьогодення є відновлення й збільшення ареалів лісової рослинності, що сприятиме збереженню й покращенню екологічного стану довкілля. Вирішення такого роду завдань, певною мірою, лежить у площині діяльності лісогосподарських підприємств, одним з яких є державне підприємство «Ратнівське лісомисливське господарство» (далі – ДП «Ратнівське ЛМГ») Волинського обласного управління лісового та мисливського господарства (далі – ВОУЛМГ), що й перебуває в центрі уваги нашого наукового дослідження.

Волинська область і Ратнівський район зокрема є доволі лісистими (відповідно 34 % і 37 %). Тому вивчення лісів і лісових ресурсів є актуальним завданням лісівників та науковців досліджуваного регіону. Так, різні питання стану лісового фонду Волинської області та функціонування лісового господарства краю висвітлювали у своїх працях Ю. Білецький, Т. Вілюра, С. Генсірук, К. Геренчук, М. Голубець, І. Гулик, Б. Іваницький, Р. Качаровський, І. Ковальчук, Л. Корецький, Л. Копій, Н. Коцан, А. Купира, В. Лажнік, В. Лазарук, А. Майстер, В. Мельник, М. Мельнійчук, О. Ничипорук, Т. Павловська, О. Рудик, С. Стойко, Д. Телішевський, Н. Чир, М. Шадура, В. Юровчик [1–4] та ін. Однак, час не стоїть на місці, відбуваються зміни в ментальності суспільства, його виробничій та невиробничій діяльності у зв'язку із трансформаціями економічної, адміністративної, політичної, демографічної, юридичної сфер життя. Через це ще багато екологічних, соціально-економічних, біогеографічних аспектів стану й динаміки лісового фонду Волинської області не розкрито й потребують подальших наукових досліджень.

Формулювання мети статті та завдань. Метою цього дослідження є вивчення породного складу деревостану ДП «Ратнівське ЛМГ»

відповідно до категорій лісів за функціональним призначенням. Для досягнення поставленої мети вирішувалися такі завдання: 1) вивчити фізико-географічні умови формування лісової рослинності досліджуваної території; 2) опрацювати фондові матеріали лісгоспу; 3) вивчити поділ лісів підприємства на категорії за функціональним призначенням; 4) з'ясувати, які деревні породи є панівними, які – складовими в лісах підприємства; 5) запропонувати заходи з оптимізації функціональної структури лісгоспу з урахуванням видового розмаїття деревних порід, які культивуються на території Волинського Полісся.

Матеріали і методи. У роботі використовувались фондові дані ДП «Ратнівське ЛМГ», ВОУЛМГ, літературні та інтернет-джерела, форма 6-зем Головного управління Держгеокадастру у Волинській області. Було застосовано графічний, статистичний, порівняльний методи.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Ратнівський лісгосп був організований в 1960 році згідно Постанови РМ УРСР від 30 листопада 1960 року №1834 і наказу Головного управління лісового господарства і лісозаготівель при РМ УРСР від 14 травня 1960 року №117 «Про реорганізацію системи управління лісового господарства і лісозаготівель» із лісів Заболотівського лісгоспу, який було створено ще в 1939 році після приєднання західних областей України до УРСР [5].

Сучасна площа ДП «Ратнівське ЛМГ» становить 28832,1 га. У структурі лісгоспу виділяють Заболотівське (27,45 %), Жиричівське (20,76 %), Кортеліське (17,60 %), Річицьке (26,10 %) та Поступельське лісництва (8,09 %). Усі вони знаходяться в межах Ратнівського району, окрім Поступельського лісництва, частина якого входить до Камінь-Каширського адміністративного району [5].

Відповідно до Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок, затверджених Постановою КМ

України № 733 від 16.04.2007 р., ліси за функціональним призначенням поділяють на такі категорії: 1) ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення; 2) рекреаційно-оздоровчі ліси; 3) захисні ліси; 4) експлуатаційні ліси.

У досліджуваному лісгоспі найбільшу частку площі (61,65 %) займають експлуатаційні ліси (рис. 1). Вони мають найбільше господарське значення, оскільки їх деревину використовують як будівельний матеріал, сировину для меблевої та хімічної промисловості, а останніми роками – і як паливний ресурс.

П'яту частину площі лісгоспу (20,08 %) займають ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення (див. рис. 1). Це ділянки лісу, переважно, з унікальними чи рідкісними особливостями морфологічних одиниць ландшафту. У них здійснюються наукові дослідження та спостереження за станом природних комплексів з метою збереження останніх. Ці ліси також виконують естетичну функцію.

До категорії захисних лісів досліджуваного підприємства належать лісосмуги вздовж доріг, берегів водойм, захисні насадження на полях тощо. Вони виконують ґрунтозахисну, водоохоронну, кліматологічну, водорегулюючу роль. Ці ліси зменшують прояв ерозії ґрунтів, сприяють зниженню інтенсивності паводків і повеней, забезпечують оптимальні умови для руху транспорту. Захисні ліси займають 17,38 % площі лісгоспу (див. рис. 1).

Рекреаційні ліси складають найменшу частку площі (близько 0,9 %) досліджуваної території (див. рис. 1) й використовуються, насамперед, для відпочинку місцевого населення та туристів.

У лісах природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення переважаючою деревною породою є сосна звичайна, яка займає 74,06 % площі лісових земель цієї категорії лісів. Субдомінантними видами є береза повисла (10,34 %), вільха чорна

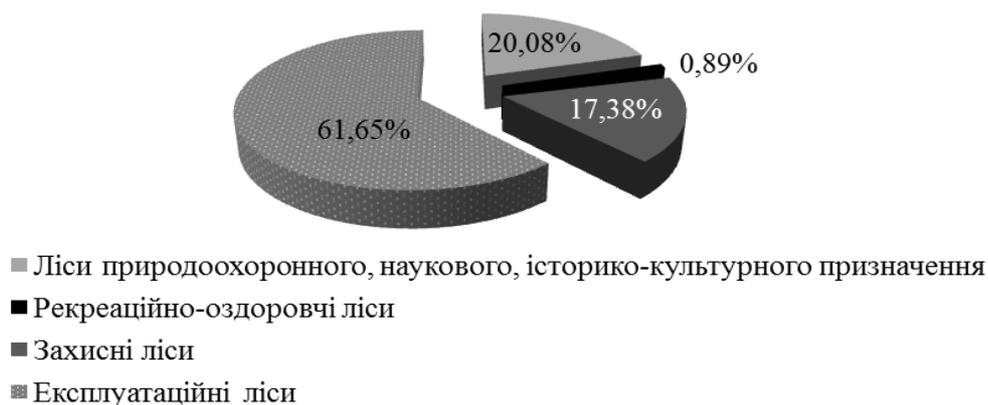

Рис. 1. Розподіл площі лісового фонду ДП «Ратнівське ЛМГ» за категоріями лісів (за даними[5])

(6,98 %) та дуб звичайний (5,90%). Інші деревні породи (дуб червоний, осика, липа дрібнолиста, сосна Веймутова, граб звичайний, акація біла та ін.) займають 2,02 % площі лісових ділянок зазначеної категорії лісів (рис. 2).

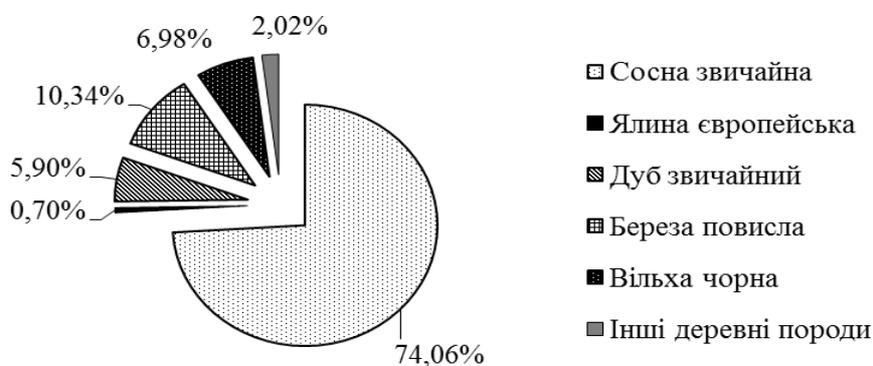

Рис. 2. Породний склад деревостану лісів природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення ДП «Ратнівське ЛМГ» (за даними [5])

У лісовому фонді рекреаційно-оздоровчих лісів так само домінує сосна звичайна, яка займає 73,55 % площі лісових земель. Менш поширеними є вільха чорна (12,75 %) і береза повисла (10,04 %). Серед інших деревних порід найчастіше трапляються дуб звичайний і дуб червоний (рис. 3).

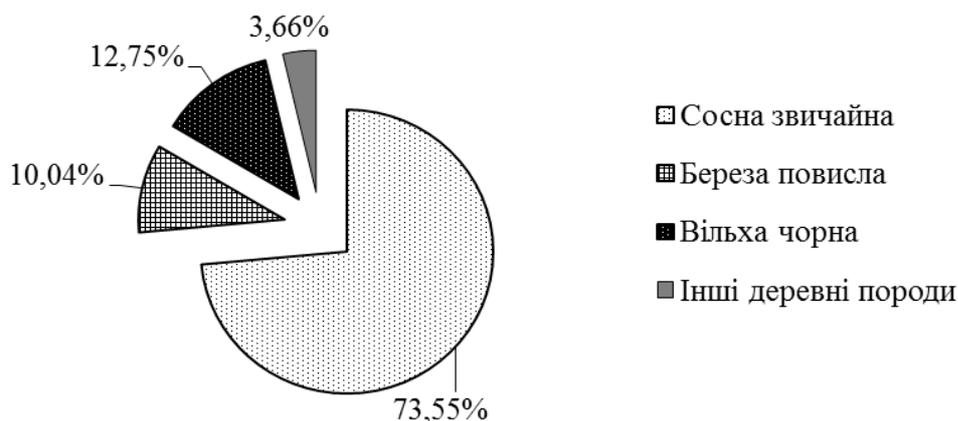

Рис. 3. Породний склад деревостану рекреаційно-оздоровчих лісів ДП «Ратнівське ЛМГ» (за даними [5])

У лісах захисного призначення панівною деревною породою теж є сосна звичайна (75,64 %). Менш поширеними породами є вільха чорна (11,53%) та береза повисла (9,00 %). Невеликі частки площі займає дуб звичайний (0,66 %). Трохи більше 3 % площі лісових ділянок цієї категорії лісів займають інші деревні породи, з-поміж яких найчастіше трапляються ясен звичайний, дуб червоний, акація біла, осика, алича, аронія чорна (рис. 4).

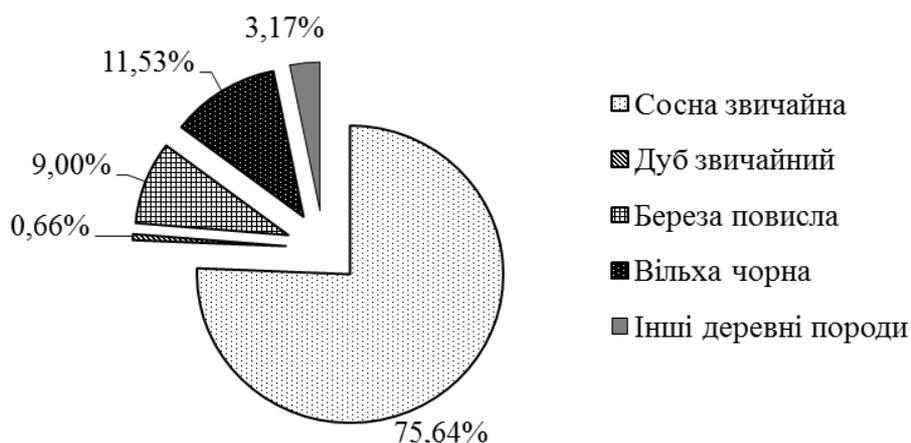

Рис. 4. Породний склад деревостану лісів захисного призначення ДП «Ратнівське ЛМГ» (за даними [5])

Домінантним видом з-поміж деревних порід експлуатаційних лісів є сосна звичайна (62,88 %). Субдомінантними є береза повисла (16,88 %) та вільха чорна (11,88 %). Менш поширені ялина європейська (2,15 %) та

дуб звичайний (2,63 %). Інші деревні породи займають 3,58 % площі лісових земель експлуатаційних лісів (рис. 5).

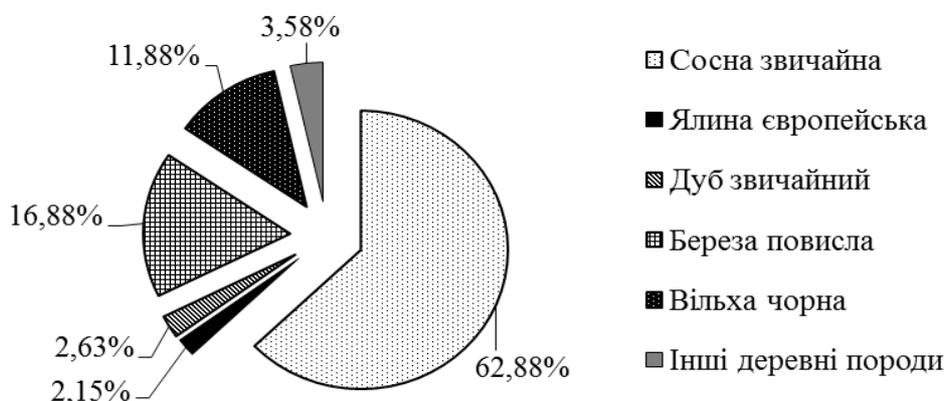

Рис. 5. Породний склад деревостану лісів експлуатаційного призначення ДП «Ратнівське ЛМГ» (за даними [5])

Отже, соснові ліси є первинними на території лісгоспу. Панівною породою тут є сосна звичайна, яка займає 67,37 % від площі лісових ділянок ДП «Ратнівське ЛМГ». Досить поширеними деревними породами є береза повисла (14,17 %) та вільха чорна (10,85 %). Дуб звичайний та ялина європейська займають відповідно 2,93 % і 1,54 %. Всі інші деревні породи охоплюють площі, менші 0,2 % лісових земель підприємства.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Функціональна структура лісового фонду ДП «Ратнівське ЛМГ» задовольняє господарські потреби району та населення, але є дещо відмінною від функціональної структури лісового фонду Волинського обласного управління лісомисливського господарства (ВОУЛМГ): категорії лісів за часткою площі займають однакові позиції і в досліджуваному підприємстві, і в цілому по ВОУЛМГ, однак, у досліджуваному підприємстві помітно меншою є частка рекреаційно-оздоровчих лісів (у лісовому фонді ДП «Ратнівське ЛМГ» ці ліси становлять менше 1 %, а в лісовому фонді ВОУЛМГ – близько 7 % [6]), натомість вищою є частка

захисних лісів (у лісовому фонді ДП «Ратнівське ЛМГ» ці ліси становлять понад 17 %, а в лісовому фонді ВОУЛМГ – трохи більше 7 % [6]).

Видовий склад деревостану ДП «Ратнівське ЛМГ» є досить різноманітним, що зумовлено фізико-географічними умовами місцевості, кліматичними особливостями, які склалися тут протягом тривалого часу. Породний склад лісів різних категорій приблизно однаковий: домінантною породою є сосна звичайна, субдомінантними – береза повисла, вільха чорна, наступні позиції за часткою площі займають насадження дуба звичайного та ялини європейської.

Сосна звичайна є панівною в лісгоспі, оскільки на малопродуктивних поліських землях ця деревна порода порівняно швидко росте й має значні сировинні властивості. Деревина сосни звичайної використовується для будівництва житла, мостів, як паливо, для виробництва столярних виробів, інших конструкцій, шпал, різних хімічних речовин. Вагоме значення мають середовищезахисні та рекреаційні функції її насаджень.

Друге місце за площею поширення займає береза повисла. Вона розміщена у незначних зниженнях рельєфу, інколи в заболочених місцевостях. Березові ліси зазвичай є самозасійними. Береза – джерело сировини для деревообробної, хімічної, паливної та харчової промисловості. Березові ліси використовуються також і з рекреаційною метою, оскільки мають високу фітонцидність, особливу декоративність, утилітарні функції (тут можна збирати гриби та ягоди).

Третю позицію займає вільха чорна. Її місця зростання – надмірно зволожені, частково заболочені пониження у рельєфі. Деревина вільхи використовується для виробництва високоякісного шпону, ДСП і фанери, меблів, іграшок для дітей, різних елементів декору (найпопулярнішою є вагонка для оздоблення бань і сауни).

Акліматизованими видами деревних порід на території ДП «Ратнівське ЛМГ» є сосна Веймутова (вона невибаглива до ґрунтів, морозостійка, швидкоросла, більш тіневитривала, ніж сосна звичайна), сосна Банка (теж невибаглива до ґрунту, швидкоросла, посухостійка, скоростигла) та акація біла (має гарні фітомеліоративні, медоносні, лікувальні, паливні властивості, з неї виготовляють меблі, дрібні столярні вироби).

Деревними породами, що запобігають інтенсивному прояву процесів заболочення, підтоплення території є береза повисла та бородавчаста, верба біла та вільха чорна. На разі важливим питанням лісгоспу є збільшення кількості таких деревних порід у місцях, які часто зазнають прояву цих несприятливих процесів. Також місцевими лісництвами розглядається проблема збільшення протяжності лісосмуг вздовж доріг району, які протистоятимуть зменшенню ефективності асфальтно-дорожного покриття внаслідок дії ерозії та вивітрювання. Вважаємо, що у захисних лісосмугах вздовж транспортних шляхів слід збільшити насадження дуба звичайного, ясеня звичайного, граба звичайного, додати в деревостан клен гостролистий, бузину чорну, оскільки ці породи володіють високою кумулятивною функцією: вони активно поглинають свинець, виступаючи фітомеліорантами навколишнього середовища [7]. Для зменшення шуму від руху транспорту вздовж доріг варто висаджувати клен гостролистий, липу крупнолисту, тополь, дуб черешчатий тощо [8]. Ефективність вітрозахисних смуг посилюють гірकोкаштан звичайний, клен гостролистий, ялина звичайна, дуб черешчатий, липа дрібнолиста [9]. Значні пилоосаджувальні та газозахисні властивості мають такі види дерев і чагарників як тополі, липа серцелиста, клен (гостролистий, татарський, польовий, сріблястий), ясен (звичайний, зелений), акація біла, в'яз, бузок, гірकोкаштан звичайний [9].

Враховуючи функціональну структуру досліджуваного лісгоспу та активізацію рекреаційного лісокористування в сучасному суспільстві, варто було б, на нашу думку, збільшити площі лісів рекреаційного призначення. Наявність відносно чистого навколишнього середовища, поєднання лісових, озерних, заплавних місцевостей – це те природне багатство Ратнівщини, яке при раціональному використанні може істотно збільшити доходи місцевого бюджету й кількість робочих місць для мешканців краю. При формуванні рекреаційно-оздоровчих лісів доречно було б звернути увагу на використання фітонцидних властивостей порід дерев (сильнофітонцидними є береза повисла, береза пухнаста, сосна звичайна, ялина звичайна, ялівець звичайний), естетичне та психологічне значення насаджень (багатство кольорів у різні пори року, аромат, мальовничість окремих дерев чи груп дерев, шелест листя, крон та лісової підстилки тощо). Що стосується породного складу рекреаційного лісу, то, на думку фахівців, привабливість його тим вища, чим багатший асортимент дерев і чагарників [10]. На думку багатьох дослідників рекреаційного потенціалу лісів найбільшу естетичну цінність мають перестигло-достигаючі змішані широколистяно-хвойні ліси на відносно відкритих горбуватих територіях з лісистістю в межах 25 – 50% [10]. Переважна більшість деревних порід Ратнівщини за естетичними властивостями належить до першого класу з високими декоративними якостями: сосна, модрина, дуб, береза, клен тощо. Для підвищення продуктивності та естетичного вигляду лісів краю варто включати інтродуценти – модрину європейську, модрину японську, дуб червоний, дугласію, сосну Веймутову, сосну Банка та інші [8].

Не слід забувати, що рекреаційним потенціалом володіють ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення, рекреаційну привабливість лісів підвищують також наявні в них об'єкти природно-заповідного фонду та мисливська фауна. У межах

досліджуваного лісгоспу налічується понад 5,5 тис. га лісів природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення, приблизно така ж загальна площа заповідних територій (1 пам'ятка природи загальнодержавного значення, 3 пам'ятки природи та 7 заказників місцевого значення), на яких охороняються озерні, лісові, болотні, озерно-лісові комплекси, червонокнижні рослини й тварини. Територія ДП «Ратнівське ЛМГ» використовується для потреб мисливського господарства (полювання має спортивний характер). Із мисливської фауни у лісах підприємства мешкають лось, олень благородний, козуля, кабан, заєць-русак, ондатра, бобер, лисиця, куниця лісова та ін. Можливості утилітарного рекреаційного лісокористування розширюють також наявні в лісах гриби, ягоди, лікарські рослини тощо. Таким чином, наявні в лісовому фонді ДП «Ратнівське ЛМГ» деревні породи й недеревні ресурси формують сприятливі умови для здійснення оздоровчої, спортивної, туристичної, пізнавальної, утилітарної видів рекреаційної діяльності. Для розширення перспектив використання рекреаційного потенціалу лісів ДП «Ратнівське ЛМГ» необхідним є проведення робіт із благоустрою та облаштування лісів для відпочинку місцевих жителів і туристів.

Література:

1. Павловська Т. С. *Природно-заповідні території лісового фонду Волинської області* / Т. С. Павловська, О. В. Рудик, О. А. Ничипорук // *Науковий огляд*. – Київ. – № 3 (35). – 2017. – С. 5–12.
2. Павловська Т. С. *Рекреаційно-оздоровчі ліси Волинської області* / Т. С. Павловська, Ю. В. Білецький, Т. С. Вілюра // *Науковий огляд*. – Київ. – № 4 (36). – 2017. – С. 33–41.
3. Павловська Т. С. *Структура лісового фонду ДП „Прибузьке ЛГ”* / Т. С. Павловська, Ю. В. Білецький, О. В. Рудик, А. С. Купира // *Природа*

- Західного Полісся та прилеглих територій: зб. наук. пр. / за заг. ред. Ф. В. Зузука. Т. 1. – Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2017. – № 14. – 98–101.
4. Чир Н. Лісовий фонд басейну р. Вижівка: сучасний стан та особливості використання / Н. Чир, М. Мельнійчук, Р. Качаровський // Вісник Львівського університету. Серія: Географічна. – 2013. – Вип. 42. – С. 357–366.
5. Проект організації та розвитку лісового господарства ДП «Ратнівське ЛМГ» Волинського обласного управління лісового та мисливського господарства. – Львів, 2013. – 228 с.
6. Сучасний екологічний стан та перспективи екологічно безпечного стійкого розвитку Волинської області: колективна монографія / В. О. Фесюк, С. О. Пугач, А. М. Слащук [та ін.]; за ред. В. О. Фесюка. – Київ, ТОВ «Підприємство ВІ ЕН ЕЙ»: 2016. – С. 183–194.
7. Павлішина О. М. Кумулятивна функція захисних лісових насаджень уздовж транспортних магістралей / О. М. Павлішина // Біоресурси і природокористування. – 2014. – Т.1, № 1/2. – С. 99–105.
8. Питуляк М. Лісові антропогенні ландшафти Тернопільщини та їх рекреаційне використання / М. Питуляк, М. Питуляк // Історія української географії. Частина I: Збірник матеріалів Третьої Міжнародної наукової конференції, присвяченої 130-літньому ювілею академіка Степана Рудницького. – Тернопіль, 2007. – С. 91 – 93.
9. Основи екології: підручник для студ. вищих навч. закладів [В. Г. Бардов, В. І. Федоренко, Е. М. Білецька та ін.]; за ред. В. Г. Бардова, В. І. Федоренко. – Вінниця: Нова Книга, 2013. – 424 с.
10. Бойко І. Д. До питання рекреаційного використання лісових територій / Д. І. Бойко, Л. А. Савранчук // *Materialy V Miedzynarodowej naukowii-praktycznej konferencji „Kluczowe aspekty naukowej dzialalnosci –*

2010” Volume 15. *Ekologia. Geografia I geologia. – Przemysl: Nauka i Studia, 2010. – 64 s.*

References:

1. Pavlovsjka T. S. *Pryrodno-zapovidni terytoriji lisovogho fondu Volynsjskoji oblasti / T. S. Pavlovsjka, O. V. Rudyk, O. A. Nychyporuk // Naukovyj oghljad. – Kyjiv. – № 3 (35). – 2017. – S. 5–12.*
2. Pavlovsjka T. S. *Rekreacijno-ozdorovchi lisy Volynsjskoji oblasti / T. S. Pavlovsjka, Ju. V. Bilecjskyj, T. S. Viljura // Naukovyj oghljad. – Kyjiv. – № 4 (36). – 2017. – S. 33–41.*
3. Pavlovsjka T. S. *Struktura lisovogho fondu DP „Prybuzjke LGh” / T. S. Pavlovsjka, Ju. V. Bilecjskyj, O. V. Rudyk, A. S. Kupyra // Pryroda Zakhidnogho Polissja ta prylehlykh terytorij: zb. nauk. pr. / za zagh. red. F. V. Zuzuka. T. 1. – Lucjk : Skhidnojevrop. nac. un-t im. Lesi Ukrajinky, 2017. – № 14. – 98–101.*
4. Chyr N. *Lisovyj fond basejnu r. Vyzhivka: suchasnyj stan ta osoblyvosti vykorystannja / N. Chyr, M. Melnijchuk, R. Kacharovsjskyj // Visnyk Ljvovsjskogho universytetu. Serija: Gheografichna. – 2013. – Vyp. 42. – S. 357–366.*
5. *Proekt orghanizaciji ta rozvytku lisovogho ghospodarstva DP «Ratnivsjske LMGh» Volynsjskogho oblasnogho upravlinnja lisovogho ta myslyvsjskogho ghospodarstva. – Ljviv, 2013. – 228 s.*
6. *Suchasnyj ekologhichnyj stan ta perspektyvy ekologhichno bezpechnogho stijkogho rozvytku Volynsjskoji oblasti: kolektyvna monoghrafija / V. O. Fesjuk, S. O. Pughach, A. M. Slashhuk [ta in.]; za red. V. O. Fesjuka. – Kyjiv, TOV «Pidpryjemstvo VI EN EJ»: 2016. – S. 183–194.*
7. Pavlishyna O. M. *Kumuljatyvna funkcija zakhysnykh lisovykh nasadzhenj uzdovzh transportnykh maghistralej / O. M. Pavlishyna // Bioresursy i pryrodokorystuvannja. – 2014. – T.1, № 1/2. – S. 99–105.*

8. *Pytuljak M. Lisovi antropoghenni landshafty Ternopilshhyny ta jikh rekreacijne vykorystannja / M. Pytuljak, M. Pytuljak // Istorija ukrajinskoji gheografiji. Chastyna I: Zbirnyk materialiv Tretjoji Mizhnarodnoji naukovoji konferenciji, prysvjachenoji 130-litnjomu juvileju akademika Stepana Rudnycjkogho. – Ternopilj, 2007. – S. 91 – 93.*
9. *Osnovy ekologhiji: pidruchnyk dlja stud. vyshhykh navch. zakladiv [V. Gh. Bardov, V. I. Fedorenko, E. M. Bilecjka ta in.]; za red. V. Gh. Bardova, V. I. Fedorenko. – Vinnycja: Nova Knygha, 2013. – 424 s.*
10. *Bojko I. D. Do pytannja rekreacijnogho vykorystannja lisovykh terytorij / D. I. Bojko, L. A. Savranchuk // Materialy V Miedzynarodowej naukowo-praktycznej konferenciji „Kluczowe aspekty navkowej dzialalnosci – 2010” Volume 15. Ekologia. Geografia I geologia. – Przemysl: Nauka i Studia, 2010. – 64 s.*

РОЗДІЛ II. ПИТАННЯ МЕДИЧНИХ НАУК

УДК: 615.322:615.2`56-3]-047.42

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІТОПРЕПАРАТІВ, ЯКІ МІСТЯТЬ ФЕНОЛЬНІ СПОЛУКИ

доктор медичних наук, Білай І. М.,
кандидат фармацевтичних наук, Остапенко А. О.,
кандидат медичних наук, Красько М. П.,
кандидат медичних наук, Білай А. І.,
кандидат фармацевтичних наук, Демченко В. О.

Запорізький державний медичний університет, Україна, Запоріжжя

На сьогоднішній день однією з найбільш актуальних та наростаючих проблем в сфері охорони здоров'я є атеросклероз. У комплексному лікуванні початкових форм атеросклерозу можна з успіхом використовувати препарати рослинного походження, саме тому цікавість до фітотерапії останнім часом зросла в багатьох країнах світу. В даній статті приводяться дані, отримані в результаті експериментального дослідження фітопрепаратів, які містять фенольні сполуки.

Ключові слова: фітопрепарати, фенольні сполуки, експериментальна гіперліпідемія.

доктор медицинских наук, Белай И. М., кандидат фармацевтических наук, Остапенко А. А., кандидат медицинских наук, Красько Н. П., кандидат медицинских наук, Белай А. И., кандидат фармацевтических наук, Демченко В. О. Экспериментальное исследование фитопрепаратов, содержащих фенольные соединения / Запорожский государственный медицинский университет, Украина, Запорожье

На сьогоднішній день однією з найбільш актуальних і нагальних проблем в сфері здоров'я є атеросклероз. В комплексному лікуванні початкових форм атеросклерозу можна успішно використовувати препарати рослинного походження, тому інтерес до фітотерапії в останні роки зростає в багатьох країнах світу. В цій статті наведено дані, отримані в результаті експериментального дослідження фітопрепаратів, що містять фенольні сполуки.

Ключові слова: фітопрепарати, фенольні сполуки, експериментальна гіперліпідемія.

DMedSci, Belay I. M., PhD in Pharmaceutics, Ostapenko A. A., PhD in Medics, Krasko N. P., PhD in Medics, Belay A. I., PhD in Pharmaceutics, Demchenko V. O. Experimental study of phytomedicines containing phenolic compounds / Zaporozhye State Medical University, Ukraine, Zaporozhye

To date, one of the most urgent and growing problems in the health sector is atherosclerosis. In the complex treatment of early forms of atherosclerosis can be successfully used herbal preparations, so the interest in phytotherapy has increased in recent years in many countries around the world. This article presents data obtained from the experimental study of phytomedicines containing phenolic compounds.

Keywords: phytotherapy, phenolic compounds, experimental hyperlipidemia.

Вступ. Широка поширеність атеросклерозу, який передбачає розвиток серцево-судинних захворювань з високим рівнем летальності (ішемічна хвороба серця, гострі та хронічні порушення мозкового кровообігу та ін.), диктує нашу необхідність досконалості методів лікування і профілактики цієї хвороби. Застосовувані в даний час антиатеросклеротичні засоби є далекими від досконалості. Навіть

найсучасніші препарати з групи статинів, знижуючи вміст ліпідів у крові на 25-28%, здатні викликати міозити, дисфункцію печінки. При порівняльній оцінці безпечності гіполіпідемічних засобів очевидно, що наявна перевага препаратів природного походження. Однак ці препарати офіційною медициною практично не застосовуються. Обмежене застосування останніх багато в чому визначається відсутністю об'єктивних даних про їх терапевтичну ефективність, невизначеністю в можливостях фітотерапії в комплексному лікуванні та профілактиці атеросклерозу.

З метою одержання об'єктивних даних про ефективність при гіперліпідемії проводяться експериментальні дослідження природних джерел, що містять фенольні сполуки (флавоноїди: шипшина корична, безсмертник пісчаний, астрагал шерстистоквітковий, солодка гола, глід кроваво-червоний; антраценпохідні: звіробій продірявлений; лігнани: елеутерокок колючий; хромони: кріп пахучий; продукти життєдіяльності медоносної бджоли: прополіс) в порівняльному аспекті з широко застосовуваними антиатеросклеротичними засобами і препаратами.

Матеріал і методи дослідження. Дослідження проведені на 200 білих щурах лінії Вістар обох статей, масою 260-280 грамів. Експериментальна гіперліпідемія відтворювалась шляхом введення перорально тваринам холестерину в дозі 40 мг / кг в соняшниковій олії та ергокальциферолу в дозі 350 000 ОД / кг протягом 5 діб. Антиатеросклеротична дія препаратів вивчалася при пероральному введенні в лікувально-профілактичному режимі, тобто паралельно з формуванням модельної патології. Препарати шипшини коричневої (плоди), безсмертника піщаного (квітки), астрагала шерстистоквіткового (трава), солодки голої (корінь), глоду криваво-червоного (плодоношення), звіробою продірявленого (трава), елеутерококка колючого (кореневище) вводили у вигляді настою (1:10), препарат кріпу

пахучого у вигляді водного екстракту (1:10), у вигляді настоянки (1:10) вводився препарат прополісу в дозі 0,5мл / 100г маси.

В якості препаратів порівняння були вибрані широко застосовувані антиатеросклеротичні препарати, що запобігають утворенню ліпопротеїдів (нікотинова кислота (500 мг / кг), ловастатин (мевакор) (1,5 мг / кг), грофібрат (фенофібрат) (20 мг / кг), що запобігають всмоктуванню холестерину в кишечнику (холестирамін (1,2 г / кг), що прискорюють метаболізм і виведення ліпідів з організму (лінетол) (1,5 мл / кг) і класичний антиоксидант α -токоферолу ацетат (50 мг / кг).

У тварин під ефірним наркозом розтиналась брюшна порожнина, з клубової артерії забиралася кров і виділялася аорта. Для дослідження обрані показники, що характеризують антиатеросклеротичну дію препаратів. Стан ліпідного обміну оцінювався за вмістом загального холестерину (за методом Ілька), тригліцеридів за Готфрідом і Розенбергом, β -ліпопротеїдів за Бурштейном та Самаєм в сироватці крові. Кількісне визначення холестерину в тканині аорти проводилося за кольоровою реакцією Лібермана-Бурхарда.

Результати експериментальних досліджень обробляли методом варіаційної статистики.

Препарати лікарських рослин та продуктів життєдіяльності бджіл, що містять фенольні сполуки, надавали неоднозначний вплив на показники ліпідного обміну. Найбільш ефективними препаратами, що володіли гіполіпідемічними та ангіопротекторними ефектами, були флавоноїдмісткі. Причому за силою цих ефектів препарати рослинного походження не поступались, а деякі навіть перевершували еталонні засоби. Так, препарати солодки голої та прополісу перевищували за гіпохолестеринемічним ефектом препарати порівняння. У той же час антиатеросклеротичний препарат холестирамін був більш ефективним, ніж препарати астрагалу шерстистоквіткового, глоду криваво-червоного,

елеутерококку колючого та безсмертника піщаного. Як еталонні препарати, так і засоби, що містять фенольні сполуки, сильно знижували в сироватці крові вміст тригліцеридів. Так, найсильнішою гіпотригліцеридемічною дією володіли настій солодки голої та ловастатин. Інші досліджувані засоби практично в рівній мірі знижували вміст тригліцеридів настої шипшини коричнеї, безсмертника піщаного, астрагалу шерстистоквіткового, нікотинова кислота, грофібрат, холестирамін та α -токоферолу ацетат.

За силою гіполіпопротеїдемичного ефекту препарат солодки голої, як і в попередніх випадках, володів найбільш вираженою дією, яка перевершувала еталонні засоби. Слід зазначити ефективність лінетолу, який переважав інші рослинні засоби. У той же час настої шипшини коричнеї, безсмертника піщаного та настойка прополісу були більш ефективними, ніж ловастатин та інші еталонні засоби.

Вміст холестерину в аорті найбільш сильно знижувався при призначенні препаратів астрагалу шерстистоквіткового та прополісу, які перевершували найбільш ефективні в цьому відношенні еталонні засоби лінетол та α -токоферолу ацетат.

Таким чином, найбільш вираженими гіполіпідемічними та ангіопротекторними ефектами серед рослинних препаратів, що містять поліфеноли, володіють флавоноїдмісткі шипшина коричнея, безсмертник піщаний, астрагал шерстистоквітковий і солодка гола. Механізм дії цих засобів, мабуть, обумовлений забезпеченням необхідного рівня катаболічної елімінації холестерину, що подібно механізму дії лінетолу, а також здатністю інгібувати локальні судинні механізми атерогенезу і, очевидно, проникність артерій шляхом зниження скорочення ендотеліальних клітин і набряк інтими. Очевидно, що ці ефекти флавоноїдів посилюються біологічно активними продуктами первинного синтезу. Так, у плодах шипшини коричнеї міститься величезна кількість

аскорбінової кислоти (до 14%), яка знижує вміст холестерину в крові, інгібує відкладення атероматозних мас в стінках артерій. Гіпохолестеринемічна дія флавоноїдів і аскорбату визначається їх гальмуючим впливом на синтез і в більшій мірі прискоренням катаболізму стеринів.

Помірна гіпохолестеринемічна та антиатеросклеротична активність елеутерококка колючого, мабуть, визначається не тільки наявністю в складі елеутерозидів А, В, С, Д, Е, але і пектинів, крахмалів, посилюючих виведення холестерину. Крім того, елеутерозид А ідентичний даукостерину, при гідролізі якого були отримані ситостерин і глюкоза, генетично близьких до тритерпенів, що, вірогідно, визначало гальмування поглинання екзогенного та резорбції ендogenous холестерину за рахунок взаємодії з жовчними кислотами і утворення малорозчинних сполук, які виводяться з організму. Ці властивості препарату елеутерококка колючого подібні таким еталонного препарату холестираміну. Настій елеутерококка колючого поступався холестираміну за вираженістю гіпохолестеринемічної та гіпотригліцеридемічної дії, але на відміну від останнього володів здатністю гальмувати ліпоїдоз в тканині аорти.

Передбачається, що дія препарату елеутерококка колючого також пов'язана з пригніченням синтезу холестерину в тонкій кишці, печінці та наднирниках, що аналогічно гіполіпідемічному і антиатероматозному ефекту еталонних засобів ловастатину, грофібрату. Препарат елеутерококка колючого не поступався цим засобам за вираженістю гіпохолестеринемічної дії, декілька перевершував за здатністю гальмувати ліпоїдоз аорти і декілька поступався за силою гіпотригліцеридемічного ефекту.

В прополісі містяться близько 20 природних біологічно активних сполук, в основному поліфеноли. Передбачається, що механізм

гіполіпідемічного та антиатероматозного ефектів прополісу оснований переважно на посиленні виведення холестерину і, можливо, пригніченні біосинтезу ліпідів, що зближує його за механізмом дії з лінетолом, ловастатином, гробібратом та ніотиною кислотою. Гіпохолестеринемічна дія досліджуваного препарату перевершує за вираженістю інші препарати порівняння. За гіполіпопротеїдемичним ефектом настоянка прополісу поступалася лінетолу. У той же час настоянка прополісу не мала гіпотригліцеридемічної дії, але більш ефективно пригнічувала ліпоїдоз аорти.

Таким чином, можна передбачити, що гіпохолестеринемічний, гіпотригліцеридемічний, гіполіпопротеїдемічний та ангіопротекторний ефекти рослинних препаратів, що містять поліфеноли, обумовлені їх впливом на процес ліполізу, синтезу, виведення ліпопротеїдів дуже низької щільності та холестерину з організму. Разом з тим не виключено, що ці ефекти поліфенолмістких препаратів пов'язані не тільки з позитивними зрушеннями в ліпідному обміні, але і з ліквідацією порушень проникності судинної стінки. Встановлено, що вони істотно підвищують резистентність стінки судин, забезпечують захист артеріальної стінки від проникнення холестерину в складі атерогенних ліпопротеїдів і тим самим в більшій мірі захищають її від атероматозного ураження.

Література:

- 1. Атеросклероз: лікувально-профілактичні можливості фітозасобів [Текст] / І. А. Зупанець, А. Тамтіс, С. К. Шебеко, І. А. Отрішко, А. С. Шаламай, О. О. Добровольний // Клінічна фармація. - 2016. - Т. 20, № 3. - С. 18-22.*
- 2. Довідник з лабораторної діагностики 2013 / під ред. О. В. Небильцової. – К.: СІНЕВО, 2013. – 644 с.*

3. Колб В. Г. Справочник по клинической химии [Текст] / Колб В. Г., Камышников В. С. - Минск: Беларусь, 1982. - С. 206-208; 223-224; 241-242.

4. Фітотерапія атеросклерозу (Огляд літератури) [Текст] / О. І. Ємельянова // Фітотерапія: Науково-практичний часопис. - 2015. - N 1. - С. 35-39.

5. Jowsufzai S. Y. K., Siddigi M. 3-Hydroxy-3-Methylglutaric Acid and Experimental Atherosclerosis in Rats/ Jowsufzai S. Y. K., Siddigi M.// *Experientia*. —1976. — Vol 32, № 8. — P. 1033-1034.

References:

1. Атеросклероз: Лікувально-профілактичні можливості флітозасобів [Текст] / І. А. Зупанець, А. Таттлс, С. К. Шебеко, І. А. Отрیشко, А. С. Шаламай, О. О. Добровольний // *Клінічна фармація*. - 2016. - Т. 20, № 3. - С. 18-22.

2. *Довідник з лабораторної діагностики 2013* / під ред. О. В. Небилтсової. – К.: SINEVO, 2013. – 644 с.

3. Колб В. Г. Справочник по клинической химии [Текст] / Колб В. Г., Камышников В.С. - Минск: Беларусь, 1982. - С. 206-208; 223-224; 241-242.

4. Фітотерапія атеросклерозу (Огляд літератури) [Текст] / О. І. Ємельянова // *Фітотерапія: Науково-практичний часопис*. - 2015. - №1. - С. 35-39.

5. Jowsufzai S. Y. K., Siddigi M. 3-Hydroxy-3-Methylglutaric Acid and Experimental Atherosclerosis in Rats / S. Y. K. Jowsufzai, M. Siddigi // *Experientia*. —1976. — Vol 32, № 8. — P. 1033-1034.

РОЗДІЛ III. ПИТАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК ТА ПСИХОЛОГІЇ

УДК 355.23;339.19

УНІФІКАЦІЯ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У СФЕРІ ОХОРОНИ КОРДОНУ ЯК НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА (НА ОСНОВІ СВІТОВОГО ДОСВІДУ)

кандидат педагогічних наук, Балендр А. В.

Національна академія Державної прикордонної служби України,
Україна, Хмельницький

В статті розглядається проблема уніфікації підготовки фахівців з охорони кордону на основі світового досвіду з метою подальшого використання передових ідей для модернізації системи професійної підготовки персоналу Державної прикордонної служби України. Висвітлено особливості організації уніфікованої підготовки правоохоронців в США, країнах ЄС, правоохоронних агенціях різних країн світу. Автором було проаналізовано використання цього досвіду з метою його впровадження в систему професійної підготовки персоналу прикордонного відомства України.

Ключові слова: уніфікована підготовка, персонал прикордонних відомств, країни Європейського Союзу.

кандидат педагогических наук, Балендр А. В. Унификация подготовки специалистов в сфере охраны границы как научно-педагогическая проблема (на основе мирового опыта) / Национальная академия Государственной пограничной службы Украины, Украина, Хмельницкий

В статье рассматривается проблема унификации подготовки специалистов по охране границы на основе мирового опыта с целью дальнейшего использования передовых идей для модернизации

системы профессиональной подготовки персонала Государственной пограничной службы Украины. Освещены особенности организации унифицированной подготовки правоохранителей в США, странах ЕС, правоохранительных агентствах разных стран мира. Автором был проанализирован полученный опыт с целью его внедрения в систему профессиональной подготовки персонала пограничного ведомства Украины.

Ключевые слова: унифицированная подготовка, персонал пограничных ведомств, страны Европейского Союза.

PhD in Pedagogics, A. Balendr Training unification of the border protection specialists as a scientific and pedagogical problem (based on world experience) / The National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Ukraine, Khmelnytskyi

The article deals with the problem of the border guards' training unification based on world experience with the aim of further using the advanced ideas for the modernization of the system of professional training of the personnel of the State Border Guard Service of Ukraine. The unified training of law enforcement officers in the USA, EU countries, law enforcement agencies of different countries of the world have been highlighted. Nowadays, training of the Ukrainian border guards in accordance with European and world standards requires the study of the experience of unified training of border guards on the basis of world experience. The diversity of ways of protecting the border and the types of border agencies in the world puts forward the issue of unifying the training of personnel involved in the protection of borders. After integration of the unified curriculum into the national system of professional training, the learning process is directed in such a way that the students receive the same knowledge, skills and attitudes that will be required to perform their professional duties at the border regardless of the country of study. The author has analyzed the use of this

experience in order to implement it in the system of professional training of the personnel of the Ukrainian Border Guard Agency.

Key words: unified training, personnel of border guard agencies, European Union countries.

Вступ. Сьогодні до фахівців багатьох галузей висуваються нові вимоги, світ рухається до загальної освіти, це стосується й фахівців з охорони кордону, і якщо раніше прикордонники займались лише охороною державного кордону своєї країни, то тепер їм окрім цього потрібно брати участь у спільних патрулюваннях з представниками прикордонних відомств інших країн, у спільних прикордонних операціях Агенції FRONTEX (Європейська агенція прикордонної і берегової охорони), спільній роботі польових офісів EUBAM (Місія ЄС з прикордонної допомоги Молдові та Україні), програмах професійної мобільності, тощо. Тому нині спостерігається світова тенденція до уніфікації підготовки фахівців з охорони кордону як прагнення до однаковості, оперативної сумісності та єдиної системи та форми підготовки.

Мета статті – висвітлити особливості уніфікації підготовки фахівців з охорони кордону на основі світового досвіду з метою подальшого використання передових ідей для модернізації системи професійної підготовки персоналу Державної прикордонної служби України (ДПСУ).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інтернаціоналізації системи освіти України, її гармонізації з Європейським науковим та освітнім простором вивчали такі науковці як: Л. Барановська, В. Бобрицька, А. Заслужена. Практичні аспекти підготовки Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького досліджував І. Блощинський. Проте, наші розвідки

засвідчили, що наразі Ґрунтового аналізу питання уніфікації підготовки фахівців з охорони кордону країн у світі не існує.

Виклад основного матеріалу. Уніфікація сучасного соціального розвитку, уніфікація сучасних наукових уявлень про навколишній матеріальний і нематеріальний світі (що є неминучим об'єктивним наслідком глобалізації) вимагають і уніфікованих освітніх процесів, сутність яких полягає у формуванні предметних уявлень про світ і професійних умінь і навичок на основі отриманих знань [1]. Академічний тлумачний словник термін "уніфікація" визначає як зведення чого-небудь до єдиної форми, системи, єдиних нормативів [2].

Вважається, що освітні програми повинні бути в значній мірі однаковими у всіх країнах світу, стандартними. Сьогодні, європейський вектор модернізації освітньої галузі спрямовує вітчизняні виші на реалізацію таких принципів ступеневої вищої освіти: міжнародної інтеграції та інтеграції системи вищої освіти України у європейській освітній простір; перехід від кваліфікаційної до компетентної моделі підготовки фахівців; міждисциплінарність змісту навчальних планів і програм; широкий профіль спеціалізацій підготовки фахівців; гуманізація освіти проти надмірної технологізації; фундаменталізація інваріантної частини навчальних планів та гнучкість їх варіативної складової [3].

Розглядаючи питання уніфікації підготовки фахівців на особливу увагу заслуговує зарубіжний досвід інтеграції освіти, науки та бізнесу, що успішно реалізується в багатьох країнах (США, Великобританія, Канада, Австралія; Японія, Китай, Південна Корея; Німеччина, Франція, Бельгія, Нідерланди тощо) і довів свою ефективність, оскільки інтеграція є не тільки вдалою моделлю підготовки конкурентоспроможного фахівця, а й каналом впровадження інновацій в сферу економіки, що сприяє розвитку регіонів й різноманітних галузей виробництва [4].

Науковець А. Хворостов підкреслює, що уніфікація освіти не може викликати і не викликає особливих труднощів при здійсненні природничо освітньої діяльності, однак соціальні навчальні дисципліни (політологія, соціологія, юриспруденція), які відчують вплив як суб'єктивних, так і національних чинників важко піддаються процесу уніфікації [1].

Говорячи про підготовку фахівців з охорони кордону, об'єктивною проблематикою є значна розбіжність в різних країнах щодо форм та способів охорони кордону, а також запровадження останнім часом змін в організації охорони кордону національними прикордонними службами [5]. Так, процеси уніфікації підготовки фахівців з охорони кордону у США розпочались у 2003 році, майже через рік після створення Департаменту Національної Безпеки (DHS). Функції прикордонної та митної служб почала виконувати Митно-Прикордонна Служба США (CBP), яка розробила і впровадила всеохоплюючу уніфіковану програму підготовки, з метою формування у персоналу всіх необхідних навичок. Уніфікована підготовка проводиться поетапно на базі Федеральному навчального центру правоохоронних органів (FLETC) у Глінко, штат Джорджія [6].

Зважаючи на різноманітність способів охорони кордону і видів прикордонних відомств у світі, нещодавно почали вживались заходи щодо уніфікації (гармонізації) підготовки й персоналу, задіяного в охороні кордонів. Найбільший сегмент підготовки фахівців з охорони кордонів країн ЄС охоплює Європейська агенція прикордонної та берегової охорони (FRONTEX). Ця агенція з 2005 року займається питаннями уніфікації підготовки персоналу відомств з функціями охорони кордону всіх країн ЄС.

Нині, прикордонна безпека Євросоюзу у великій мірі залежить від надійності, професіоналізму персоналу прикордонних служб і його здатності до взаємодії. Цю мету можливо реалізувати забезпечивши високоякісну підготовку співробітників, сформувавши у них професійне

ставлення і потребу до постійного вдосконалення своїх знань і навичок [7].

Сучасні вимоги Європейського законодавства до професійної компетентності фахівців з охорони кордонів ЄС є дуже високими [7]. Саме тому, метою уніфікованої підготовки прикордонників є забезпечення національних прикордонних служб кваліфікованими співробітниками, які мають необхідний рівень знань, навичок і компетенцій для виконання завдань з охорони кордону і, крім того, сформувавши необхідне ставлення й цінності цієї сфери діяльності.

Основою уніфікованої підготовки прикордонників у Євросоюзі є Уніфікована програма підготовки (УПП) фахівців з охорони кордону країн ЄС базового рівня [8], яка забезпечує надійне підґрунтя для ефективної взаємодії між прикордонниками різних країн ЄС, її було повністю узгоджено з Галузевою рамкою кваліфікацій (ГРК) у сфері охорони кордонів, і тому така підготовка прикордонників формує необхідний рівень знань, навичок і компетенцій, що відповідає четвертому рівню за Європейською рамкою кваліфікацій для навчання впродовж життя (ЄРК) [13].

Після проходження базової уніфікованої підготовки прикордонники здатні самостійно виконувати свої основні функції, розвиватися на основі власного досвіду, постійно удосконалювати свої професійні навички, стаючи більш кваліфікованими спеціалістами для виконання певних функцій з охорони кордону [7].

Українське прикордонне відомство, зважаючи на обраний керівництвом держави європейський вектор розвитку, усвідомило важливість впровадження УПП і в закладах освіти ДПСУ з метою досягнення максимальної гармонізації з відповідними стандартами країн ЄС, а особливо посилення практичної підготовки персоналу [9]. Така потреба зумовлена неузгодженістю поглядів і підходів на забезпечення

охорони кордонів між персоналом ДПСУ та представниками прикордонних відомств країн ЄС на базовому рівні.

Висновки. Різноманітність способів охорони кордону і видів прикордонних відомств у світі висуває на перший план питання уніфікації підготовки персоналу, задіяного в охороні кордонів. Питаннями уніфікації підготовки правоохоронців опікуються в США, країнах ЄС, а також в правоохоронній агенції FRONTEX. В країнах ЄС така гармонізована підготовка прикордонників полегшує досягнення цієї мети, забезпечуючи впровадження спільних європейських стандартів професійної підготовки фахівців з охорони кордонів. Основною уніфікованою програмою підготовки прикордонників у країнах ЄС є УПП базового рівня. Після впровадження УПП у національні програми підготовки процес навчання спрямовується таким чином, щоб ті хто навчаються одержували однакові знання, необхідні навички й формували відповідне ставлення, які будуть потрібні для виконання професійних обов'язків щодо охорони кордонів, незалежно від країни навчання. Перспективами подальших наукових розвідок вважаємо проведення порівняльного аналізу освітніх програм закладів освіти ДПСУ та УПП прикордонників країн ЄС, з метою подальшого впровадження набутого досвіду в систему підготовки персоналу ДПСУ.

Література:

1. *Хворостов А. Унификация юридического образования // Право и образование. - 2010. - N 9. - С. 14-18.*
2. *Академічний тлумачний словник [Електронний ресурс]: Словник української мови: в 11 томах. – Том 10, 1979. – с. 451. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/unifikacija>*
3. *Соляник А. Уніфікація фундаментальної складової вищої інформаційної освіти в Україні [Електронний ресурс] : information,*

communication, society (ICS-2017) 18-20 May 2017 – Режим доступу: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/38401/1/118_245-246.pdf

4. Ільєнко О. Сучасні світові тенденції професійної підготовки майбутнього конкурентноспроможного фахівця //Педагогіка та психологія. – 2014. – №. 46. – С. 65-71.

5. Махнюк А. Окремі аспекти інформаційно-аналітичного забезпечення інтегрованого управління кордонами в сучасних умовах [Електронний ресурс] : науково-теоретичний та науково-практичний журнал Міністерства оборони України Т.1, 2011. – Режим доступу: <http://nio.nuou.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/2011-2.pdf>

6. Meyers D. *One face at the border: behind the slogan*, Migration Policy Institute, 2005, 48 p.

7. *Common Core Curriculum for Border Guard Basic training in the European Union (CCC 2017)*. Warsaw, Poland: Rondo ONZ 1, 2017.

8. Balendr A. *Designing professionally oriented training courses for border guards in accordance with the sectoral qualifications framework based on the virtual aula platform*. Information Technologies and Learning Tools, no. 63 (1) - 2018. - p. 68-80. – Режим доступу:

<https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/1807/1293>

9. Bloschynskyi I. *Enhancement of cadets' practical training at the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi*. Science and Education. 2017. Vol. 4. pp. 5–10.

References:

1. Khvorostov A. *Unyfikatsiia yuridicheskoho obrazovaniia // Pravo y obrazovanye*. - 2010. - N 9. - S. 14-18.

2. *Akademichnyi tlumachnyi slovnyk [Elektronnyy resurs]: Slovnyk ukrayinskoyi movy: v 11 tomakh*. – Tom 10, 1979. – s. 451. – Rezhym dostupu : <http://sum.in.ua/s/unifikacija>

3. Solyanyk A. *Unifikatsiya fundamental'noyi skladovoyi vyshchoyi informatsiynoyi osvity v Ukrayini [Elektronnyy resurs]: information, communication, society (ICS-2017) 18-20 May 2017 – Rezhym dostupu: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/38401/1/118_245-246.pdf*
4. Iliencko O. *Suchasni svitovi tendentsiyi profesiynoyi pidhotovky maybutn'oho konkurentnospromozhnoho fakhivtsya //Pedagogika ta psykholohiya. – 2014. – №. 46. – S. 65-71.*
5. Makhnyuk A. *Okremi aspekty informatsiyno-analitychnoho zabezpechennya intehrovanoho upravlinnya kordonamy v suchasnykh umovakh [Elektronnyy resurs]: naukovo-teoretychnyy ta naukovo-praktychnyy zhurnal Ministerstva oborony Ukrayiny T.1, 2011. – Rezhym dostupu: <http://nio.nuou.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/2011-2.pdf>.*
6. Meyers D. *One face at the border: behind the slogan, Migration Policy Institute, 2005, 48 p.*
7. *Common Core Curriculum for Border Guard Basic training in the European Union (CCC 2017). Warsaw, Poland: Rondo ONZ 1, 2017.*
8. Balendr, A. *Designing professionally oriented training courses for border guards in accordance with the sectoral qualifications framework based on the virtual aula platform. Information Technologies and Learning Tools, no. 63 (1) - 2018. - p. 68-80. – Rezhym dostupu: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/1807/1293>*
9. Bloschchynskyi I. *Enhancement of cadets' practical training at the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi. Science and Education. 2017. Vol. 4. pp. 5–10.*

УДК 37.013

**ЗМІСТ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ
ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ПСИХОЛОГІЧНОЮ ТА
ПЕДАГОГІЧНОЮ КОМПЕТЕНТНОСТЯМИ**

кандидат психологічних наук, доцент, Боровик Л. В.

Національна академія Державної прикордонної служби України, Україна,
Хмельницький

У статті на основі аналізу низки наукових джерел обґрунтовано, що психолого-педагогічна компетентність офіцерів-прикордонників являє собою сукупність педагогічної і психологічної компетентностей і розпочинає своє формування під час навчання майбутніх офіцерів у відомчому навчальному закладі та вдосконалюється в процесі ними набуття досвіду. Такий висновок базується проведеному у статті аналізі особливостей та психолого-педагогічних завдань професійної діяльності офіцерів Державної прикордонної служби України. Кристалізація поняття «психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників», розуміння її змісту та місця в структурі професійної компетентності та професіоналізму дозволить зробити правильні акценти при реалізації концепції дослідження та створенні умов формування цієї особистісної характеристики.

Ключові слова: психолого-педагогічна компетентність, майбутні офіцери-прикордонники, сукупність, задачі професійної діяльності, аналіз, зміст, професійна компетентність.

кандидат психологических наук, доцент, Боровик Л. В. Содержание психолого-педагогической компетентности будущих офицеров-пограничников и ее связь с психологической и педагогической

компетентностями / Национальная академия Государственной пограничной службы Украины, Украина, Хмельницкий

В статье на основании анализа ряда научных источников обосновано, что психолого-педагогическая компетентность офицеров-пограничников представляет собой совокупность педагогической и психологической компетентности и начинается свое формирование во время обучения будущих офицеров в ведомственном учебном заведении и совершенствуется в процессе приобретения ими опыта. Такой вывод основывается на проведенном в статье анализе особенностей и психолого-педагогических заданий профессиональной деятельности офицеров Государственной пограничной службы Украины. Кристаллизация понятия «психолого-педагогической компетентности будущих офицеров-пограничников», понимание ее содержания и места в структуре профессиональной компетентности и профессионализма позволит сделать правильные акценты при реализации концепции исследования и создании условий формирования этой личностной характеристики.

Ключевые слова: психолого-педагогическая компетентность, будущие офицеры-пограничники, совокупность, задания профессиональной деятельности, анализ, содержание, профессиональная компетентность.

PhD in Psychology, Associate Professor, L. Borovyk Contents of psychologic-pedagogical competency of future border guard officers and its relationship with psychological and pedagogical competences / National academy of the state border guard service of Ukraine, Ukraine, Khmelnytsky

In the article, based on the analysis of a number of scientific sources, it is substantiated that the psychologic-pedagogical competence of border guards officers is a totality of pedagogical and psychological competence and begins its formation during the training of future officers in a departmental

educational institution and is improved in the process of acquiring their experience. In the article, this conclusion is based on an analysis of the characteristics and psychological and pedagogical tasks of the professional activity of the employees of the State Border Guard Service of Ukraine. Crystallization of the definition of "psychologic-pedagogical competence of future border guards officers", understanding of its content and place in the structure of professional competence and professionalism will allow to correctly set out the emphasis when implementing the concept of research and creating the conditions for the formation of this personal characteristic.

Keywords: psychologic-pedagogical competence, future border guards officers, totality, tasks of professional activity, analysis, content, professional competence.

Вступ. Зміни, що відбуваються у зв'язку з реформуванням Державної прикордонної служби України (ДПСУ), та складна обстановка на східних рубежах нашої держави висувають перед офіцерським складом цілу низку проблем, розв'язання яких потребує значного підвищення ефективності виконання функціональних обов'язків, високого рівня професійної компетентності, до складу якої входить психолого-педагогічна компетентність.

Вміння розв'язувати психолого-педагогічні проблеми – це вміння, яке має бути властиве всім суб'єктам професійної діяльності, в тому числі і офіцерам-прикордонникам, причому особливості, власне, їх діяльності накладають відповідний «відбиток» на ці вміння.

Все це зумовлює підвищення рівня вимог до підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників. Це потребує суттєвої зміни навчально-виховного процесу у відомчих освітніх закладах, розширення та поглиблення міжпредметних зв'язків, що передбачає ефективне використання навчально-виховних та дидактичних ресурсів всіх

навчальних дисциплін, вимагає цілеспрямованої організації роботи щодо формування психолого-педагогічної компетентності майбутні офіцерів ДПСУ.

Проблема професійного становлення особистості, професійної компетентності офіцера-прикордонника, особливості освітньої підготовки майбутніх офіцерів органів охорони державного кордону (ООДК) останнім часом привертає увагу науковців, педагогів та психологів. Науковий підхід до розв'язання питань становлення професіонала сприяє розвитку творчості, підвищенню ефективності та якості оперативно-службової діяльності офіцерів ДПСУ, вдосконаленню форм і методів підготовки кадрів. Для цього необхідним та актуальним є визначення змісту психолого-педагогічної компетентності та її особливостей у відповідності до професійної діяльності. Крім того важливо встановити психологічні аспекти даного особистісного феномену у майбутніх офіцерів прикордонників.

Аналіз останніх публікацій. У цьому контексті важливого значення набуває вивчення і врахування вітчизняного та зарубіжного досвіду формування психолого-педагогічної компетентності та особливостей цього процесу. Аналіз останніх публікацій з даної проблематики засвідчив, що відомими психологами та педагогами досліджувались лише деякі аспекти формування даного особистісного утворення. Серед таких, наприклад, Б. Теплов (професійне мислення офіцера), М. Томчук (психологічна готовність до професійної діяльності військового), І. Зязюн, Н. Кузьміна, Г. Костюк, В. Рибалко, В. Сластьонін, О. Маркова, Л. Карамушка (проблеми підвищення психологічної та педагогічної компетентності вчителів та управлінців), Н. Мась (особливості формування професійної компетентності майбутніх військових психологів), Н.Логвінова (формування професійно-правової компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників) тощо. Слід

зазначити, що існуючі напрацювання стосуються або особливостей формування досліджуваної компетентності у цивільних спеціалістів, або аналізу питань формування іншого роду компетентностей у майбутніх офіцерів ДПСУ та військових фахівців. Однак, на жаль, питання особливостей та змісту психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників не знайшли відображення серед сучасних досліджень і тому є особливо актуальними.

Отже, **метою статті** є виділення особливостей та змісту психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників, а також встановлення зв'язку цієї компетентності з психологічною компетентністю прикордонних спеціалістів.

Виклад основного змісту статті. Для досягнення поставленої мети потрібно, перш за все, провести аналіз особливостей професійної діяльності офіцерів-прикордонників. Це дозволить намітити шляхи формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників та встановити її зміст.

Дане питання потребує глибокого аналізу, оскільки його наповненість та структура дещо відрізняються від змісту досліджуваної компетентності для інших професій. Низка вчених, досліджуючи зміст психолого-педагогічної компетентності спеціаліста, вважають, що до її складу входить психологічна компетентність. При цьому, оскільки ці дослідження стосуються, в основному професії педагога, то вони вважають, що психолого-педагогічна компетентність є однією з складових педагогічної компетентності вчителя.

Про такий підхід яскраво свідчать погляди М. Філоненко, який вважає, що психологічна компетентність включає знання психологічних основ викладання навчального предмета, вікових особливостей та психічних станів студентів, а також закономірностей сприйняття ними змісту навчального матеріалу [1, с. 23]. Аналогічно дослідники Л.

Подоляк, В. Юрченко [2, с. 96] трактують психологічну компетентність викладача як нединамічну складову педагогічної свідомості та самосвідомості особистості викладача, котра складається із взаємопов'язаного комплексу психологічних новоутворень, які за умови єдності функціонування забезпечують оптимальне здійснення педагогом професійної діяльності.

Таке трактування змісту психологічної компетентності педагога є дещо спрощеним для визначення аналогічної особистісної характеристики для офіцера-прикордонника. Це, насамперед, пов'язано з особливостями професійної діяльності зазначеної категорії фахівців та комплексом «психологічних» завдань, які доводиться їх вирішувати у ході цієї діяльності.

Для пояснення даної тези проведемо аналіз особливостей професійної діяльності офіцерів ДПСУ. Такий аналіз дозволить розв'язати три завдання:

- встановити зміст психологічної компетентності офіцерів-прикордонників;

- виділити сукупність психологічних знань, необхідних для якісної та ефективної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до подальшої професійної діяльності;

- визначити зв'язок психологічної компетентності з психолого-педагогічною компетентністю майбутніх прикордонних спеціалістів.

Отже, важливим моментом у професії офіцерів ООДК є незвичні, екстремальні умови професійної діяльності. Режим роботи офіцера-прикордонника часто змінюється і залежить від ситуації на кордоні. Блокування, пошук і переслідування порушників кордону відбувається у будь-який час доби за будь-яких погодних умов. Інколи трапляється, що порушники чинять опір і навіть застосовують вогнепальну зброю.

Для забезпечення можливості якісного виконання персоналом ДПСУ службових завдань із охорони державного кордону офіцерам-прикордонникам необхідно вміти проводити комплекс діагностичних, інформаційно-аналітичних, прогностичних, просвітницьких, профілактичних і відновно-реабілітаційних заходів, спрямованих на формування та підтримку емоційної стійкості підлеглих прикордонників до впливу різних чинників, характерних для професійної діяльності в повсякденних та екстремальних умовах. Це означає, що одне із завдань офіцера-прикордонника полягає у вивченні та формуванні у підлеглих професійних мотивів, установок і настрою на вирішення різноманітних завдань, здатності переносити високі нервово-емоційні навантаження в обстановці дії психотравмуючих чинників. Вирішення такого завдання означає, що офіцери повинні виявляти інтелектуальні і вольові якості підлеглих прикордонників, рівень злагоженості та згуртованості підпорядкованих військових колективів з метою врахування цих особливостей при проведенні певних оперативно-службових дій; виявляти осіб із нервово-психічною нестійкістю та вживати щодо них необхідних психопрофілактичних та корекційних заходів; визначати морально-психологічний стан прикордонників; проводити психологічну підготовку прикордонників до виконання службових завдань у специфічних екстремальних умовах; здійснювати соціально-психологічну реабілітацію прикордонників, що зазнали впливу стресових ситуацій та ін. Командири, які організують виконання поставлених службових завдань, зобов'язані забезпечувати психологічну готовність прикордонників до виконання службових завдань у повсякденних і екстремальних умовах діяльності, широко використовувати форми і методи психологічної роботи при організації службової діяльності прикордонників, збирати й аналізувати психологічну інформацію про прикордонників [3, с. 250].

Безумовно, реалізація цих завдань неможлива без відповідної педагогічної підготовки, оскільки якісно і ефективно провести роз'яснювальні, профілактичні, просвітницькі, індивідуальні заходи та здійснювати психологічний вплив можна лише за умови знання основ педагогіки та педагогічної майстерності.

На успішність виконання прикордонниками завдань щодо охорони кордону впливають здібності офіцера, зокрема інтелектуальні, комунікативні, управлінські тощо. Вони являють собою складну структуру, що складається з перцептивних процесів, які характеризуються високим рівнем спостережливості. Важливу роль відіграє емпатія, тобто розуміння психічних станів підлеглого, співпереживання його почуттям і емоціям. Це дає змогу офіцеру-прикордоннику знайти правильний індивідуальний підхід до підлеглого не лише у ході виконання службових завдань, а і під час освітньої та виховної діяльності. Отже, виникає необхідність розвитку відповідних особистісних якостей та здібностей офіцера ДПСУ, які є невід'ємною складовою його психологічної компетентності. Таким чином, високий рівень психологічної компетентності офіцера-прикордонника вимагає відповідної педагогічної підготовки та наявності певних педагогічних та особистісних якостей і характеристик.

Таким чином, психологічну компетентність можна визначити як «...сукупність знань, умінь й особистісних якостей, необхідних для успішного науково-обґрунтованого здійснення взаємодії, спілкування і взаємин офіцера-прикордонника з особовим складом». [4, с.179]

Насамперед, вона містить у собі мотиваційну готовність до роботи з людьми, безумовна повага й прийняття особистості підлеглого при всіх її недоліках або недосконалої. Психологічна компетентність офіцера виступає основою адекватної рефлексії в ситуації спілкування, забезпечує готовність гнучко змінювати й розвивати відносини з людьми, бажання

глибоко розуміти особливості підлеглих, щирість, відкритість у відносинах з ними, критичність до себе, ясне розуміння причин своїх успіхів і невдач, а також упевненість у своїх можливостях надати підлеглим психологічну підтримку й допомогу.

З іншого боку, одним із важливих завдань офіцера-прикордонника є проведення освітньої діяльності у підлеглих прикордонних підрозділах. Тому виникає необхідність у проведенні аналізу змісту педагогічних завдань професійної діяльності офіцерів ДПСУ. Такий аналіз дозволить розв'язати знову три завдання:

- встановити зміст педагогічної компетентності офіцерів-прикордонників;

- виділити сукупність педагогічних знань, необхідних для якісної та ефективної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до подальшої професійної діяльності;

- визначити зв'язок педагогічної компетентності з психолого-педагогічною компетентністю майбутніх офіцерів ДПСУ.

Насамперед, зупинимось на аналізі визначень та змісту педагогічної компетентності фахівця. Зрозуміло, що і у цьому випадку дослідження стосуються професійної діяльності вчителя або викладача.

Більшість науковців (В.Введенський, Р.Гуревич, С.Молчанов, В.Синенко, К.Шапошніков) визначають педагогічну компетентність як сукупність знань, умінь, навичок та досвіду, а також особистісних якостей педагога. На думку, Н.Бібік, І. Зімняя, О.Кучай, педагогічна компетентність викладача визначається його педагогічними знаннями і вміннями, ціннісними орієнтаціями, мотивами цієї діяльності, культурою мовлення та спілкування, здатністю до саморозвитку та творчості, володінням методикою викладання предмету, здатністю до плідної взаємодії з студентами, наявністю відповідних значущих особистісних якостей.

Такий підхід до визначення компетентності є актуальним і для офіцера-прикордонника, але і в цьому випадку особливості професійної діяльності накладають свій відбиток на її зміст. Згідно сучасних вимог до професійних обов'язків офіцерів ДПСУ, на них покладаються функції модератора професійно значущих знань для підлеглих прикордонників. У ході своєї діяльності офіцеру-прикордоннику доводиться вирішувати освітньо-виховні завдання, для ефективного виконання яких потрібно мати неабияку педагогічну підготовку, досвід та сформовану сукупність необхідних педагогічно важливих особистісних якостей. А це і є педагогічна компетентність, яка досягне достатнього рівня лише за наявності психологічних знань та вмінь.

Дослідник Є.Ісаєв вважає, що перед сучасним педагогом ставиться вимога володіти цілою гамою спеціальних та професійних умінь, пов'язаних з його психологічною підготовкою. З його міркувань, основу педагогічної діяльності складає психологічне знання як учіння про сутність людини і закономірності її розвитку. Тому стає необхідним підвищення психологічної грамотності сучасного педагога. Є.Ісаєв підкреслює, що плідна робота викладача та сучасний освітній процес повинен будуватися лише на творчій основі, ядро якої складають психологія та педагогіка розвитку [5, с.47-49]. І з цим важко не погодитись.

Таким чином, для успішного вирішення педагогічних завдань професійної діяльності офіцерам-прикордонникам необхідною є психологічна підготовка. Вони повинні вміти проводити психолого-педагогічний аналіз процесу підготовки підлеглих прикордонників у ході реалізації різних форм навчання, прогнозування психологічних труднощів засвоєння навчальних дисциплін у тих, хто навчається, проводити оцінку психологічного здоров'я навчальних груп і розробку способів використання їх психосоціального потенціалу в підвищенні

якості освітньої та виховної роботи. Все це вимагає наявності знань про психічні процеси, стани, властивості підлеглих, про соціально-психологічні процеси, які можуть мати місце у підрозділах (навчальних групах), про методи психологічної діагностики та впливу.

Така підготовка дасть змогу офіцеру ДПСУ знайти правильний індивідуальний підхід до підлеглого не лише у ході виконання службових завдань, а і під час освітньої та виховної діяльності.

Слід відмітити також, що від психічного стану командира-прикордонника багато в чому залежить механізм колективного настрою. Тому офіцер повинен не тільки добре знати психологічні механізми, але й уміти використати їх в інтересах регулювання своєї психіки, оскільки він є певним еталоном, на який рівняються підлеглі, і, який наслідують. Для цього кожному офіцеру-прикордоннику слід навчитись контролювати свої емоції, здійснювати саморегуляцію і самоконтроль, за будь-яких умов зберігати дієздатність і рівний тон у відносинах. А для цього йому необхідно мати певний запас психологічних знань і постійно його поповнювати, тобто самовдосконалюватись.

Підсумовуючи вище сказане та погоджуючись з думкою багатьох учених, слід відмітити, що до складу педагогічної компетентності обов'язково повинна входити психологічна компетентність.

Таким чином, має місце «подвійне» включення, а, саме, з одного боку психологічна компетентність офіцера-прикордонника включає педагогічну компетентність, з іншого – педагогічна компетентність офіцера ДПСУ обов'язково включає психологічну.

Тому, психолого-педагогічна компетентність офіцера ООДК – це новоутворення, яке являє собою перетин педагогічної та психологічної компетентностей. Зрозуміло, такий особистісний феномен офіцерів-прикордонників є більш розвинутим у порівнянні з майбутніми офіцерами прикордонного відомства, оскільки підкріплений досвідом. Він

розпочинає формуватись ще під час навчання у відомчому закладі вищої освіти. Отже, слід приділити особливу увагу відповідній підготовці майбутніх офіцерів-прикордонників.

Таким чином, у подальшому будемо вважати, що психолого-педагогічна компетентність майбутніх офіцерів-прикордонників являє собою сукупність психологічних і педагогічних знань, умінь, навичок, адекватних освітнім ситуаціям дій та операцій, особистісних педагогічно та психологічно важливих якостей, а також особистісну готовність до успішної взаємодії й спілкування з підлеглим особовим складом та до вирішення освітньо-виховних завдань майбутньої професійної діяльності.

Наочно представлені міркування можна подати у вигляді схеми (рис.1):

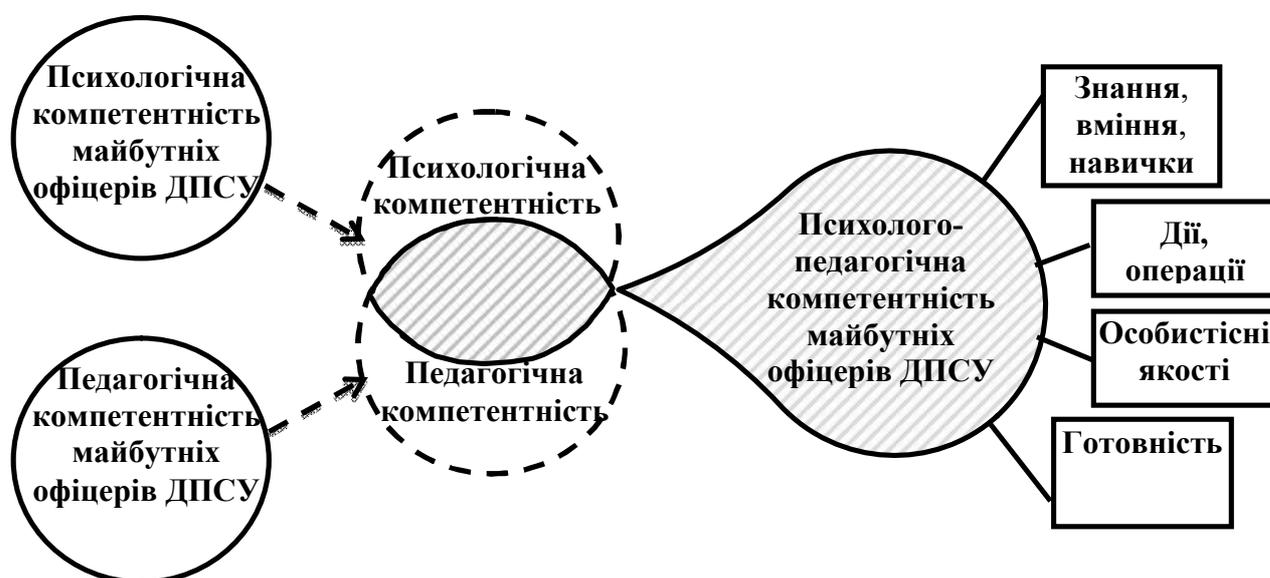

Рис. 1. Схематичне представлення природи та змісту психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників

Слід зазначити, до досліджувана особистісна характеристика обов'язково входить до складу професійної компетентності майбутніх офіцерів ДПСУ та впливає на ефективність їх професійної діяльності у

майбутньому. Оскільки, як вже зазначалось, ця діяльність має низку психолого-педагогічних завдань, а. отже, постає нагальна потреба у відповідній підготовці, як в особистісному плані (особистісні важливі якості, готовність), так і в когнітивно-діяльнісній сфері (вміння, знання, дії, операції), тобто схематично (рис.2):

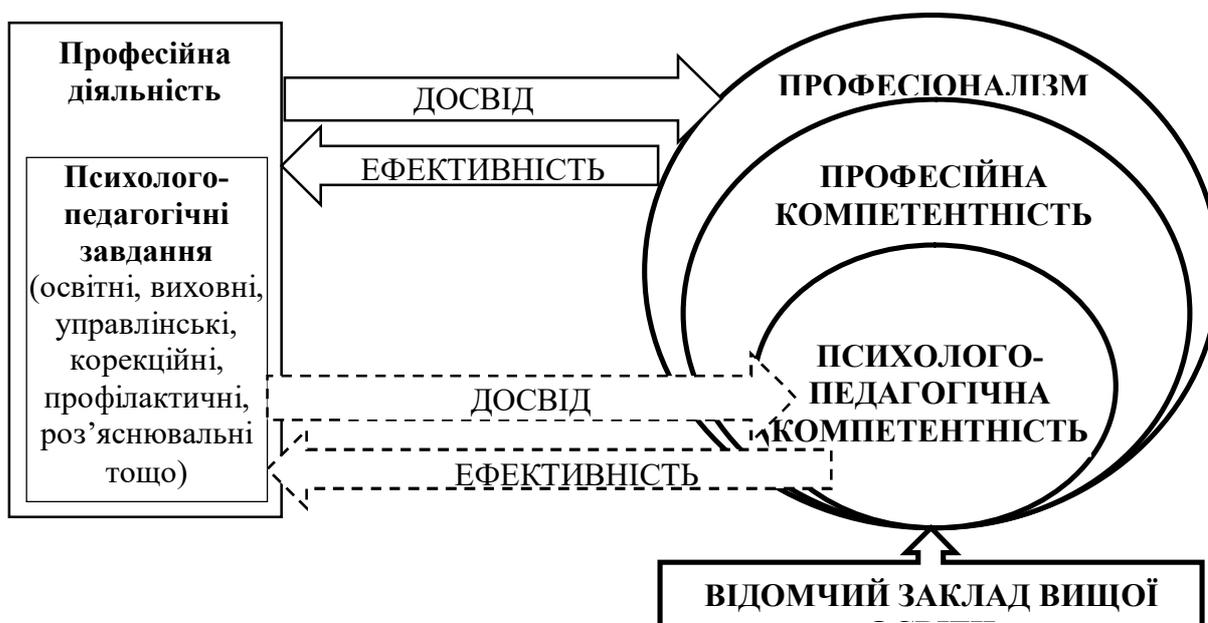

Рис. 2. Місце та роль психолого-педагогічної компетентності в структурі професійної компетентності та професіоналізму офіцерів-прикордонників

Висновки та перспективи подальших розвідок. Підсумовуючи все вищесказане, слід зазначити, що наявність психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонник забезпечує ефективність професійної діяльності та вдосконалюється в процесі її виконання. Ця особистісна характеристика, в нашому випадку, являє собою сукупність (об'єднання) педагогічної та психологічної компетентностей і розпочинає своє формування під час навчання майбутніх офіцерів-прикордонників у відомчому навчальному закладі й розвивається в процесі набуття досвіду. Такий висновок зроблено на

основі аналізу особливостей та психолого-педагогічних задач професійної діяльності офіцерів ДПСУ. Кристалізація поняття «психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників», розуміння її змісту та місця в структурі професійної компетентності та професіоналізму дозволить зробити правильні акценти при реалізації концепції дослідження та створенні умов її формування.

Література:

1. Філоненко М. М. *Проектування навчальних занять у системі вищої медичної освіти на основі компетентнісного підходу* / М. М. Філоненко // *Медична освіта: науково практич. журнал.* –2016. – № 1(69). – С.47-49.
2. Подоляк Л. Г. *Психологія вищої школи: [текст] підручник* / Л. Г. Подоляк, В. І. Юрченко. – К.:Каравелла, 2011. – 293 с.
3. *Основи військової психології: Навчальний посібник* / За заг. ред. С. Д. Максименка. – Хмельницький: Вид-во НАПВУ, 2002. – 532 с.
4. Боровик Л. В. *Зміст психологічної компетентності офіцера-прикордонника* /Л. В. Боровик// *Eurasian Academic Research Journal.* – 2018. – № 1 (19). – С. 173-179.
5. Исаев Е. И. *Психология в высшей школе: проблемы проектирования психологического образования педагога* / Е. И. Исаев// *Вопросы психологии.* – 1997. – №6. – С. 48–57.

References:

1. Filonenko M. M. *Proektuvannia navchalnykh zaniat u systemi vyshchoi medychnoi osvity na osnovi kompetentnisnoho pidkhodu* / M. M. Filonenko // *Medychna osvita: naukovo praktych. zhurnal.* –2016. – № 1(69). – S.47-49.
2. Podoliak L. H. *Psykhohohiia vyshchoi shkoly: [tekst] pidruchnyk* / L. H. Podoliak, V. I. Yurchenko. – K.:Karavella, 2011. – 293 s.

3. *Osnovy viiskovoi psykholohii: Navchalnyi posibnyk / Za zah. red. S. D. Maksymenka. – Khmelnytskyi: Vyd-vo NAPVU, 2002. – 532 s.*
4. *Borovyk L. V. Zmist psykholohichnoi kompetentnosti ofitsera-prykordonnyka /L.V.Borovyk// Eurasian Academic Research Journal. – 2018. – № 1 (19). – S. 173-179.*
5. *Ysaev E. Y. Psykholohyia v vysshei shkole: problemy proektyrovanyia psykholohycheskoho obrazovanyia pedahoha / E. Y. Ysaev // Voprosy psykholohyy. – 1997. – №6. – S. 48–57.*

УДК 159.923.2:001.8

ЕМПІРИЧНА ТИПОЛОГІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЗА КЛАСТЕРНИМ АНАЛІЗОМ

кандидат психологічних наук, доцент, професор, Садова М. А.

Одеський інститут міжрегіональної Академії управління персоналом
Україна, Одеса

За допомогою кластерного аналізу нами були виявлені 2 типи професійної відповідальності особистості: безпечний та ризиконебезпечний де основними шкалами виступали ризики та небезпека. Тому у досліджуваній групі, чим нижчий рівень був ризику, високий рівень страху перед відповідальністю та екстремального контролю, тим до безпечнішого типу професійної відповідальності вона належить. І навпаки, до ризиконебезпечного типу належить та група досліджуваних, у якої високий рівень ризику, інтернального контролю та низький рівень страху перед відповідальністю.

Ключові слова: професійна відповідальність, безпечний тип, ризиконебезпечний тип, кластерний аналіз, небезпека.

кандидат психологических наук, доцент, профессор, Садовая М. А. Эмпирическая типология профессиональной ответственности личности по кластерному анализу/ Одесский институт Межрегиональной Академии управления персоналом Украина, Одесса

С помощью кластерного анализа нами были выявлены 2 типа профессиональной ответственности личности: безопасный и рискоопасных где основными шкалами выступали риски и опасность. Поэтому в исследуемой группе, чем ниже уровень был риска, высокий уровень страха перед ответственностью и экстремального контроля, тем к более безопасному типу профессиональной ответственности она принадлежит. И наоборот, в рискоопасному типу относится та группа испытуемых, у которой высокий уровень риска, интернального контроля и низкий уровень страха перед ответственностью.

Ключевые слова: профессиональная ответственность, безопасный тип, рискоопасных тип, кластерный анализ, опасность.

Candidate of Psychological Sciences, associate professor, professor, Sadova M. A. Empirical typology of personal responsibility for cluster analysis/ Odessa Institute of Interregional Academy of Personnel Management Ukraine, Odessa

With the help of cluster analysis, we identified 2 types of professional responsibility of the individual: safe and risk-taking where the main scales were risks and dangers. Therefore, in the study group, the lower the level of risk, the high level of fear of responsibility and extreme control, the more safe the type of professional responsibility it belongs to. Conversely, a group of people with high risk, internal control and low level of fear of responsibility belongs to a risk-sensitive type.

Key words: professional responsibility, safe type, risk-sensitive type, cluster analysis, danger.

Постановка проблеми. Чи не найболючіша проблема сьогодні – це криза відповідальності, що пронизує всі структури й рівні суспільно-го організму. Безвідповідальне ставлення людини до інших людей, суспільства загалом, майбутнього країни, природи досягло критичної межі. Сучасний фахівець переслідує власні егоцентричні цілі й не бажає нести відповідальність за наслідки своєї професійної діяльності, а тим більше брати відповідальність за інших. Безвідповідальність працівників організацій проявляється в часовій перспективі, тобто минулі безвідповідальні вчинки можуть призвести до неминучих катастроф.

Аналіз останніх досліджень. Проблему відповідальності в сфері професійної направленості особистості розглядали тими авторами: М. В. Савчин, А. І. Куриця, І. Г. Тимошук, Т. Ю. Базаров, В. О. Бодров, С. В. Биков, А. Л. Журавльов, А. В. Карпов, Р. Л. Кричевський, Ю. П. Платонов, А. Л. Свенцицький. Психологію влади та відповідальності технічної інтелігенції розглядали Т. Веблен, Дж. К. Гелбрейт, З. Бзежинський, Дж. Бернхем, Х. Ленк. Велика увага приділялась відповідальності в комунікативній практичній діяльності: К. О. Апель, Ю. Габермас, В. Кульман, В. Бюлер, П. Ульріх, В. Гьосле.

Мета статті: емпірично дослідити типологію професійної відповідальності особистості за кластерним аналізом.

Виклад основного матеріалу статті. Проведення кластерного аналізу нами реалізовано у декілька етапів. На першому етапі отримано емпіричні дані (n=422). На другому етапі здійснено підготовку даних до кластерного аналізу і внесено їх у базу даних SPSS v.23.0. Саме на цьому етапі нами визначено необхідний перелік досліджуваних показників, за яким здійснювалася кластеризація. Перелік досліджуваних показників, що застосовані у кластерному аналізі: страх перед відповідальністю (Страх В), домінування мотивації влади (Домінування МВ), рівень професійної компетентності (Професійна К), менеджмент

(М), автономія (А), стабільність місця роботи (Стабільність МР), стабільність місця проживання (Стабільність МП), служіння (С), виклик (В), інтеграція стилів життя (Інтеграція СЖ), Підприємництво (П), внутрішні ресурси (Ресурси), когнітивна складова (КС), поведінкова складова (ПС), емоційна складова (ЕС), шкала загальної інтернальності (Шкала ЗІ), шкала інтернальності досягнення (Шкала ІД), шкала інтернальності невдач (Шкала ІН), шкала інтернальності сімейних взаємин (Шкала ІСВ), шкала інтернальності виробничих взаємовідносин (Шкала ІВВ), шкала інтернальності міжособистісних взаємовідносин (Шкала ІМВ), шкала інтернальності здоров'я (Шкала ІЗ), рівень відповідальності (Рівень В), Ризику (Р).

Саме перелік з 24 ознак вважаємо оптимальним, оскільки, вони повною мірою розкривають сутність об'єкту нашого дослідження. За методикою "Мотиваційні здібності: свідомі мотиви" Ю. Куля, ми взяли одну із основних шкал Страх перед відповідальністю, адже вважаємо, що, чим нижчий рівень буде за відповідною шкалою, тим вищий рівень буде у професійній відповідальності особистості. Шкала Домінування мотивації влади за методикою "Мотиваційні здібності: свідомі мотиви" Ю. Куля, дає змогу продиференціювати сутність з об'єктом нашого дослідження, адже чим вищий буде рівень за цією шкалою, тим вищий буде рівень професійної відпо-відальності. За Опитувальником «Якорі кар'єри» Автор: Е. Штейн, ми прагнули поєднати об'єкт нашого дослідження – професійну відповідальність фахівця, з рівнем кар'єрних домагань, які проявляються у досліджуваних за такими шкалами: професійною компетентністю, менеджментом, автономією, стабільністю місця роботи, стабільністю місця проживання, служінням, викликом, інтеграцією стилів життя, підприємництвом. Опитувальник «Втрати і надбання персональних ресурсів». Автори: Н. Водоп'янова, М. Штейн., дав можливість нам обґрунтувати сутність шкали Персональних ресурсів

особистості, які чим на вищому рівні будуть знаходитись, то тим вищий рівень відповідальності буде проявлений у фахівця. Тест-інтерв'ю «Складові професійної відповідальності» Автор: Л. І. Дементій, за такими складовими як, емоційною, поведінковою та когнітивною, дав можливість співставити відповідальність у відповідних професіях. Опитувальник «Рівень суб'єктивного контролю» (РСК). Автор: Дж. Роттер. Це основний метод, який дав можливість більш повно виявити суб'єктивний рівень контролю і співставити з професійною відповідальністю особистості. Даний опитувальник включав в себе такі шкали: шкалу загальної інтернальності, шкалу інтернальності досягнення, шкалу інтернальності невдач, шкалу інтернальності сімейних взаємин, шкалу інтернальності виробничих взаємовідносин, шкалу інтернальності міжособистісних взаємовідносин, шкалу інтернальності здоров'я. Опитувальник «Рівня відповідальності» (автор: С. Руденко), дав змогу виявити рівень відповідальності досліджуваних за різними типами професій: безпечними та небезпечними. Тест схильності до ризику (автор: Шуберт), дав змогу спів ставити шкалу ризику з ризиконебезпечними професіями, де високий її прояв, підтверджував сутність високого рівня відповідальності.

Проведений факторний аналіз дозволив нам обґрунтувати набір індикаторів психологічних складових професійної відповідальності. Можливість виділення на їхній основі типологічних груп є свідченням правомірності розгляду окремих психологічних складових професійної відповідальності. Для виділення типів ми використали метод кластерного аналізу.

Як було зазначено раніше, на теоретичному рівні ми виходили з існування декількох типів професійної відповідальності, але емпірично було виявлено 2 окремих типи: безпечний та ризиконебезпечний.

Для ідентифікації кожного з виділених нами типів професійної відповідальності ми провели змістовний аналіз емпіричних досліджень.

Виходячи зі змісту шкал, кожна з груп отримала відповідну назву: ризиконебезпечний тип та безпечний тип професійної відповідальності фахівця. Див. табл. 1.

Таблиця 1.

Розподіл типів професійної відповідальності

Кластер	1	283,000
	2	139,000
Валідні		422,000
Пропущені значення		14,000

Таким чином, можливість виокремлення на основі запропонованих нами психологічних складових професійної відповідальності особистості різних типологічних груп є одним із значущих аргументів, щодо ґрунтовності запропонованої нами структури професійної відповідальності особистості.

Також ми звернули увагу на те, що розподіл типів професійної відповідальності відповідає нормальному розподілу. Це означає, що існує як найбільш, так й найменш розповсюджені типи професійної відповідальності особистості. До першого кластеру із безпечним типом професійної відповідальності увійшло 283 особи (67,06% вибірки); до другого – із ризиконебезпечним типом професії – 139 осіб (32,94 %).

Розподіл виявлених типів професійної відповідальності відповідає нормальному розподілу, це свідчить про те, що емпірична типологія відображає весь спектр типологічних особливостей професійної відповідальності особистості.

Професійна відповідальність, на нашу думку, має достатньо жорстку структуру, оскільки включає в себе такі базисні психологічні поняття як об'єкт, суб'єкт, інстанція відповідальності, час, а також когнітивний, поведінково-результативний та емоційний компоненти. Саме особливості їхнього сполучення формують відповідні типи професійної відповідальності. Однак, певні психологічні ознаки самої

вибірки можуть визначати особливості розподілу визначених типів, до них можна віднести вікові, культурні, соціально-економічні особливості, оскільки досліджуваними виступали працівники різних видів професій, які гіпотетично були розділені на тип безпечних та ризиконебезпечних професій.

За дослідженнями Л. С. Самойленко, ризиконебезпечні професії належать до складних видів праці, яким притаманні такі ознаки: наявність екстремальних службових ситуацій, виконання яких пов'язане з небезпекою для життя і здоров'я працівників; різноманітність і складність професійних завдань, ненормований робочий день; високий рівень психічної напруги у процесі праці; жорсткі часові обмеження для досягання необхідного професійного рівня; підвищена професійна відповідальність за професійні помилки; висока ймовірність заподіяння шкоди іншим працівникам у процесі виконання службових завдань «Пожежна безпека: теорія і практика» №18'2014 [1, с. 267].

За С.І. Яковенко небезпека (як статистична ймовірність настання певних негативних наслідків) та ризик (як суб'єктивне уявлення людини про ймовірність настання небажаних для неї наслідків) – невід'ємні складові діяльності працівників екстремальних професій. Усунути їх цілком та повністю неможливо, залишається дбати про їх мінімізацію якісним професійно-психологічним відбором персоналу, підготовкою, психологічним супроводом професіоналів, які здатні, окрім іншого, належним чином опанувати себе. Саморегуляція поведінки і діяльності є однією з важливих функцій психіки людини. Діяльність складається з дій, спрямованих на досягнення усвідомлюваної мети. Ці дії поділяють на зовнішні, що виконуються за допомогою рухового апарату і органів чуття, та внутрішні, виконувані розумом. Під метою розуміють образ кінцевого результату діяльності [5, 156].

Таким чином на основі використання двадцяти чотирьох індикаторів, що описують психологічні складові професійної відповідальності, було виділені 2 типи професійної відповідальності, які відрізняються між собою за цими індикаторами. Слід відзначити, що перевірка розподілу отриманих результатів на нормальність показала, цей розподіл досліджуваних в групах, він відповідає нормальному розподілу, тобто існує більш і менш розповсюджені типи професійної відповідальності. Це є ще одним підтвердженням того, що індикатори, які описують психологічні складові професійної відповідальності дозволяють виявити типологічні особливості, які відображають спектр професійної відповідальності.

Наступною вимогою до вибірки є її однорідність. Оскільки кластерному аналізу передував факторний аналіз, то дана вимога задовольняється процедурою факторного моделювання. На цьому етапі методом проб визначено оптимальну кількість кластерів – 2. Варіант з трьома і чотирма кластерами не відповідає вимогам мінімально допустимої кількості спостережень, а об'єднання у сім чи шість кластерів вважаємо недоцільним. Робота алгоритму кластеризації починається з того, що перший об'єкт (у нашому варіанті – Страх перед відповідальністю (страх В)), вважається центром першого кластера, другий – другого і т.д. Іноді це вважають недоліком. Ми дотримуємося думки, що початок кластеризації з рівня страху перед відповідальністю є доцільним і важливим у контексті нашого наукового пошуку. Покажемо початкові центри кластерів у табл. 2.

Таблиця 2.

Початкові центри кластерів (n=422)

Шкали	Кластер	
	1 283	2 139
Страх В	11,00	9,00
Домінування МВ	7,00	125,00

Професійна К	6,00	5,00
Менеджмент	4,00	4,00
Автономія	4,00	7,40
Стабільність МР	10,00	7,00
Стабільність МП	8,00	3,20
Служіння	6,00	7,40
Виклик	1,00	4,00
Інтеграція СЖ	6,00	5,00
Підприємництво	1,00	5,00
Ресурси	,53	1,30
Когнітивна	7,00	5,00
Емоційна	10,00	4,00
Поведінкова	5,00	9,00
Шкала ЗІ	34,00	29,00
Шкала ІД	8,00	8,00
Шкала ІН	8,00	8,00
Шкала ІСВ	6,00	5,00
Шкала ІВВ	8,00	7,00
Шкала ІМС	3,00	2,00
Шкала ІЗХ	2,00	2,00
Рівень В	43,00	46,00
Ризики	-41,00	25,00

Важливою особливістю кластерного аналізу *k*-середніх є те, що в результаті оптимізації відмінності між об'єктами одного і того ж кластера стають малими, а різних кластерів – стають великими. Визначення початкових центрів кластерів є необхідною умовою встановлення мінімальних відмінностей між досліджуваними показниками одного кластера. Покажемо кінцеві центри кластерів у табл. 3.

Таблиця 3.

Кінцеві центри кластерів (n=422)

Шкали	Кластер	
	1 283	2 139
Страх В	7,26	9,00
Домінування МВ	11,22	125,00
Професійна К	6,37	5,00
Менеджмент	5,03	4,00
Автономія	5,70	7,40
Стабільність МР	7,72	7,00
Стабільність МП	5,23	3,20
Служіння	7,55	7,40
Виклик	4,89	4,00

Інтеграція СЖ	6,42	5,00
Підприємництво	3,25	5,00
Ресурси	1,25	1,30
Когнітивна	7,61	5,00
Емоційна	6,75	4,00
Поведінкова	7,96	9,00
Шкала ЗІ	34,00	29,00
Шкала ІД	8,42	8,00
Шкала ІН	8,27	8,00
Шкала ІСВ	6,54	5,00
Шкала ІВВ	6,68	7,00
Шкала ІМС	2,83	2,00
Шкала ІЗХ	2,60	2,00
Рівень В	49,17	46,00
Ризики	-1,48	25,00

Встановлення кінцевих центрів кластерів показує масив досліджуваних показників, що віднесені до певного кластера. Вважаємо за необхідне охарактеризувати отримані кластери. Отримані кластери є уособленням наочної таксономії. Послідовність досліджуваних показників свідчить про те, що після страху перед відповідальністю у пріоритеті для нас є вертикальний вимір – домінування мотивації влади, а далі розташовані досліджувані показники професійної компетентності. Аналіз отриманих результатів будемо проводити у зазначеній послідовності з урахуванням особливостей соціально-особистісних і міжособистісних. Дамо характеристику отриманих кластерів, беручи за основу середні значення та середньоквадратичні відхилення, що подані в вищезазначених таблицях.

Кластер 1 (тип І за своєю чисельністю дуже об'ємний ($n = 283$) і задовольняє вимоги мінімально допустимої кількості варіантів.

Випробувані цього типу наділені високим і середнім рівнем страху перед відповідальністю (Страх В, 11 – 7,26), середнім та високим рівнем домінування мотивації влади (Домінування МВ, 7 – 11,22), середнім рівнем професійної компетентності (Професійна К, 6 - 6,37), середнім рівнем менеджменту (М, 4 – 5,03), середнім рівнем автономії (А, 4 –

5,07), високим та середнім рівнем стабільності місця роботи (Стабільність МР, 10 – 7,72), та середнім рівнем стабільності місця проживання (Стабільність МП, 8 – 5,23), середнім рівнем служіння (С, 6 – 7,55), середнім та низьким рівнем виклику (В, 1 – 4,89), середнім рівнем інтеграції стилів життя (Інтеграція СЖ, 6 – 6,42), низьким рівнем коефіцієнта підприємництва (П, 1 – 3,25), низьким рівнем внутрішніх ресурсів (Ресурси, 0,53 – 1,25), середнім рівнем когнітивної складової (КС, 7 – 7,63), середнім рівнем поведінкової складової (ПС, 5 – 7,93), високим та середнім рівнем емоційної складової (ЕС, 10 – 6,75), середнім рівнем за шкалою загальної інтернальності (Шкала ЗІ, 29 – 29), середнім рівнем за шкалою інтернальності досягнення (Шкала ІД, 8 – 8,42), середнім рівнем за шкалою інтернальності невдач (Шкала ІН, 8 – 8,27), середнім рівнем за шкалою інтернальності сімейних взаємин (Шкала ІСВ, 6 – 6,54), середнім рівнем за шкалою інтернальності виробничих взаємовідносин (Шкала ІВВ, 8 – 6,68), середнім рівнем за шкалою інтернальності міжособистісних взаємовідносин (Шкала ІМВ, 3 – 2,83), середнім рівнем за шкалою інтернальності здоров'я (Шкала ІЗ, 2 – 2,68), середнім рівнем за шкалою рівня відповідальності (Рівень В, 43 – 49,17), дуже низьким рівнем за шкалою ризику (Ризику, – 41 – 1,48). Важливими характеристиками цього типу відповідальності є такі, що відносять його до безпечного типу професій, і за своїми змістовими особливостями відповідальність таких випробуваних є більш екстернальною, пасивною та безпечною.

Кластер 2 (тип ІІ) має також велику чисельність ($n = 139$). Випробувані цього типу наділені низьким рівнем страху перед відповідальністю (Страх В, 9 – 9), дуже високим рівнем домінування мотивації влади (Домінування МВ, 125 – 125), середнім рівнем професійної компетентності (Професійна К, 5 – 5), середнім рівнем менеджменту (М, 4 – 4), середнім рівнем автономії (А, 7,40 – 7,40),

середнім рівнем стабільності місця роботи (Стабільність МР, 7 – 7), та середнім рівнем стабільності місця проживання (Стабільність МП, 3,20 – 3,20), середнім рівнем служіння (С, 7,40 – 7,40), середнім рівнем виклику (В, 4 – 4), середнім рівнем інтеграції стилів життя (Інтеграція СЖ, 5 – 5), середнім рівнем коефіцієнта підприємництва (П, 5 – 5), середнім рівнем внутрішніх ресурсів (Ресурси, 1,30 – 1,30), середнім рівнем когнітивної складової (КС, 5 – 5), високим рівнем поведінкової складової (ПС, 9 - 9), низьким рівнем емоційної складової (ЕС, 4 - 4), дуже високим рівнем за шкалою загальної інтернальності (Шкала ЗІ, 34,00 – 34,00), середнім рівнем за шкалою інтернальності досягнення (Шкала ІД, 8 – 8), середнім рівнем за шкалою інтернальності невдач (Шкала ІН, 8 – 8), середнім рівнем за шкалою інтернальності сімейних взаємин (Шкала ІСВ, 5 – 5), середнім рівнем за шкалою інтернальності виробничих взаємовідносин (Шкала ІВВ, 7 – 7), середнім рівнем за шкалою інтернальності міжособистісних взаємовідносин (Шкала ІМВ, 2 – 2), середнім рівнем за шкалою інтернальності здоров'я (Шкала ІЗ, 2 – 2), високим рівнем за шкалою рівня відповідальності (Рівень В, 46 – 46), дуже високи рівнем за шкалою ризику (Р, 25 – 25). Важливими характеристиками цього типу відповідальності є такі, що відносять його до ризиконебезпечного типу професій, і за своїми змістовими особливостями відповідальність таких випробуваних є більш інтернальною, активною та небезпечною.

Тип І безпечний – Випробувані цього типу наділені високим і середнім рівнем страху перед відповідальністю, середнім та високим рівнем домінування мотивації влади, середнім рівнем професійної компетентності, середнім рівнем менеджменту, середнім рівнем автономії, високим та середнім рівнем стабільності місця роботи, та середнім рівнем стабільності місця проживання, середнім рівнем служіння, середнім та низьким рівнем виклику, середнім рівнем інтеграції стилів життя, низьким рівнем коефіцієнта підприємництва,

низьким рівнем внутрішніх ресурсів, середнім рівнем когнітивної складової, середнім рівнем поведінкової складової, високим та середнім рівнем емоційної складової, середнім рівнем за шкалою загальної інтернальності, середнім рівнем за шкалою інтернальності досягнення, середнім рівнем за шкалою інтернальності невдач, середнім рівнем за шкалою інтернальності сімейних взаємин, середнім рівнем за шкалою інтернальності виробничих взаємовідносин, середнім рівнем за шкалою інтернальності міжособистісних взаємовідносин, середнім рівнем за шкалою інтернальності здоров'я, середнім рівнем за шкалою рівня відповідальності, дуже низьким рівнем за шкалою ризику.

Тип II ризиконебезпечний – наділені низьким рівнем страху перед відповідальністю, дуже високим рівнем домінування мотивації влади, середнім рівнем професійної компетентності, середнім рівнем менеджменту, середнім рівнем автономії, середнім рівнем стабільності місця роботи, середнім рівнем стабільності місця проживання, середнім рівнем служіння, середнім рівнем виклику, середнім рівнем інтеграції стилів життя, середнім рівнем коефіцієнта підприємництва, середнім рівнем внутрішніх ресурсів, середнім рівнем когнітивної складової, високим рівнем поведінкової складової, низьким рівнем емоційної складової, високим рівнем за шкалою загальної інтернальності, середнім рівнем за шкалою інтернальності досягнення, середнім рівнем за шкалою інтернальності невдач, середнім рівнем за шкалою інтернальності сімейних взаємин, середнім рівнем за шкалою інтернальності виробничих взаємовідносин, середнім рівнем за шкалою інтернальності міжособистісних взаємовідносин, середнім рівнем за шкалою інтернальності здоров'я, високим рівнем за шкалою рівня відповідальності, дуже високим рівнем за шкалою ризику.

Висновки.

Отримані і проаналізовані комплекси досліджуваних показників або наглядні таксономії чи класифікації (типології) дають можливість стверджувати про наявність двох типів професійної відповідальності, і свідчать про правомірність такого розподілу. Послідовність кластеризації від параметрів, що характеризують професійну відповідальність як важливий чинник конструювання особистістю власної кар'єри та компетентності, дозволила відшукати причинно-наслідкові зв'язки типів професійної відповідальності, пояснити взаємозв'язок безпечних та ризиконебезпечних професій. Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у методологічному обґрунтуванні типології професійної відповідальності.

Література:

1. Садова М. А. *Психологічні складові професійної відповідальності особистості: [монографія] / М. А. Садова. – Одеса : видавець Букаєв Вадим, 2018. – 434 с.*
2. Садова М. А. *Проблема формування відповідальності особистості в психологічних дослідженнях / Мирослава Анатоліївна Садова // Вісник Харківського національного педагогічного університету. – Х.: 2013. – Вип. 45., ч. 1. – Психологія. – С. 190-201.*
3. Садова М. А. *Професійна відповідальність як основна детермінанта кар'єрного росту / Мирослава Анатоліївна Садова // Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України/ за ред. С. Д. Максименка – К.: 2012. – Том. 11., вип. 6. – Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. – С. 190-201.*
4. Садова М. А. *Психологічні детермінанти відповідальної поведінки особистості / Мирослава Анатоліївна Садова // Наукові праці МАУП. – 2011. – Т. 20. – Ч. 2. – С. 231-238.*

5. Яковенко С. І. Психологічна безпека працівників органів та підрозділів внутрішніх справ / С. І. Яковенко // Проблеми екстремальної та кризової психології. - 2013. - Вип. 14(1). - С. 331-339.

References:

1. Sadova M. A. *Psykhologichni skladovi profesiinoi vidpovidalnosti ochobystosti: [monohrafiia]* / M. A. Sadova. – Odessa: vydavets Bukaiev Vadym, 2018. – 434 S.

2. Sadova M. A. *Problema formuvannia vidpovidalnosti osobystosti v psykhologichnykh doslidzhenniakh* / Myroslava Anatoliivna Sadova // *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu*. – Kh.: 2013. – Vyp. 45., ch. 1. – *Psykhologhiia*. – S. 190-201.

3. Sadova M. A. *Profesiina vidpovidalnist yak osnovna determinanta kar`iernoho rostu* / Myroslava Anatoliivna Sadova // *Aktualni problemy psykhologii. Zbirnyk naukovykh prats instytutu psykhologii im. H.S. Kostiuks APN Ukrainy/ za red. S.D. Maksymenka* – K.: 2012. – Tom. 11., vyp. 6. – *Psykhologhiia osobystosti. Psykhologichna dopomoha osobystosti*. – S. 190-201.

4. Sadova M. A. *Psykhologichni determinanty vidpovidalnoi povedinky osobystosti* / Myroslava Anatoliivna Sadova // *Naukovi pratsi MAUP*. – 2011. – T. 20. – Ch. 2. – S. 231-238.

5. Iakovenko S. I. *Psykhologichna bezpeka pratsivnykiv orhaniv ta pidrozdiliv vnu-trishnikh sprav* / S. I. Yakovenko // *Problemy ekstremalnoi ta kryzovoi psykhologii*. - 2013. - Vyp. 14(1). - S. 331-339.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І. ПИТАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ НАУК ТА ГЕОГРАФІЇ

РОЛЬ КРЕАТИВНОГО ОБЛІКУ ТА ЙОГО ПРОЯВИ	6
кандидат економічних наук, Олійник С. О.	
ОБЛІКОВА ПОЛІТИКА ПІДПРИЄМСТВА: ПОРЯДОК ФОРМУВАННЯ ТА КОНТРОЛЬ ЗА ЇЇ ДОТРИМАННЯМ	14
кандидат економічних наук, доцент Олійник С. О.	
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ МАРКЕТИНГОВОГО АДАПТИВНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ	23
Піскун Д. Н.	
АНАЛІЗ МЕТОДІВ ОЦІНКИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ	31
Поляков П. А.	
ПОРОДНИЙ СКЛАД ЛІСІВ ДП «РАТНІВСЬКЕ ЛІСОМИСЛИВСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО»	42
кандидат біологічних наук, Білецький Ю. В., Силивонюк К. А., Семенюк О. І.	

РОЗДІЛ II. ПИТАННЯ МЕДИЧНИХ НАУК

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІТОПРЕПАРАТІВ, ЯКІ МІСТЯТЬ ФЕНОЛЬНІ СПОЛУКИ

доктор медичних наук, Білай І. М., 58
кандидат фармацевтичних наук, Остапенко А. О.,
кандидат медичних наук, Красько М. П.,
кандидат медичних наук, Білай А. І.,
кандидат фармацевтичних наук, Демченко В. О.

РОЗДІЛ III. ПИТАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК ТА ПСИХОЛОГІЇ

УНІФІКАЦІЯ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У СФЕРІ ОХОРОНИ КОРДОНУ ЯК НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА (НА ОСНОВІ СВІТОВОГО ДОСВІДУ)

кандидат педагогічних наук, Балендр А. В. 66

ЗМІСТ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ПСИХОЛОГІЧНОЮ ТА ПЕДАГОГІЧНОЮ КОМПЕТЕНТНОСТЯМИ

кандидат психологічних наук, доцент, Боровик Л. В. 75

ЕМПІРИЧНА ТИПОЛОГІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЗА КЛАСТЕРНИМ АНАЛІЗОМ

кандидат психологічних наук, доцент, професор, Садова М. А. 89

журнал «Науковий огляд»
Journal «Scientific review»

Підписано до друку 22.09.2018
Формат 60x84/16.Гарн. Times New Roman.
Папір офсетний. Друк різнографія.
Тираж 300пр.

© Центр міжнародного наукового співробітництва «ТК Меганом»
Свідоцтво ДР №325712
02192, м. Київ, вул. Юності 9/144.
т/ф. +38044-525-62-99
e-mail: nauogl@gmail.com

